't Vagevenster 29

Heemkundevereniging

BERCHS-HEEM

Bestuur Heemkundevereniging Berchs-Heem:

Jan van der Burgt voorzitter	Zicht 7	5351 RG Berghem	0412 401183
Willie van Erp vicevoorzitter	Burg. v. Erpstraat 70	5351 AZ Berghem	0412 401356
Ria Boeijen secretaris	E. Aldrinstraat 3	5351 GR Berghem	06 53726742
Lambert van Hintum penningmeester	Clausstraat 5	5351 CJ Berghem	0412 402515
Jan Bon bestuurslid	Heiligenbos 40	5351 SP Berghem	0412 401131
Ans den Brok bestuurslid	St. Willibrordusstraat 15	5351 ED Berghem	0412 402736
Dora van Ravensteijn-Schraven bestuurslid	Broekstraat 10	5351 NC Berghem	0412 401127

Redactie 't Vagevenster:

Ria Boeijen	Lambert van Hintum	Gerard Hoeks	Matt Megens
Vormgeving:		Ria Boeijen	06 53726742

Aanleveren kopij:	Indien mogelijk digitaal, tekst in Word Aangeleverd materiaal (foto's e.d.) wordt geretourneerd
Inleveren kopij:	Heemkamer Oud-Gemeentehuis, Burg. van Erpstraat 2 Berghem
Lidmaatschap:	€ 15 per jaar
Losse nummers:	€ 5 exclusief verzendkosten

e-mail: berchshe@caiway.nl - riaboeijen4@hotmail.com - web-site: **www.berchs-heem.nl**

Rabobank: 1065 16 817 t.n.v. Heemkundevereniging Berchs-Heem - HR-nr.: V 219728

Heemkundevereniging

BERCHS-HEEM

Van de redactie

In het nog prille jaar 2010 gaan we van start met een Vagevenster waarin deze keer twee artikelen van de hand van leden van Berchs-Heem.

Bart Megens beschrijft zijn liefde voor de natuur, en voor bijen en imkeren in het bijzonder. Op een aanschouwelijke manier krijgen we inzicht in de terminologie van de imkerswereld, en zien we hoe belangrijk de bijenvolken in de natuur en voor de mens zijn.

Mooie foto's bij het artikel tonen ons niet alleen een jonge Bart Megens, maar ook hoe de Molenweg eind jaren 50 nog wijds, 'woest en ledig' was.
De bijen hoefden niet ver uit te vliegen voor hun dagelijkse portie nectar.

Met Lambert van den Heuvel gaan we verder terug, naar delen van de 17e en 18e eeuw om precies te zijn.

Zijn artikel over secretaris Michel Withnij omschrijft hoe deze eerste secretaris van Berghem in de geest van de Politieke Reformatie functioneerde. Een roerige tijd, ook in Berghem.
Hij blijkt een controversieel man geweest die met regelmaat in conflicten verzeild raakte gedurende zijn bestuurlijke loopbaan in ons dorp en de regio.

En juist mede door die zaken, die aan het archiefstof onttrokken zijn, wordt het een boeiend en levendig relaas, doorspekt met vele namen van onze verre Berghemse voorvaderen.

Bart Megens vertelt over zijn hobby 'Bijenhouden'

De natuur is mijn hobby
De Heemkundevereniging heeft mij gevraagd om iets te vertellen over mijn hobby bijenhouden. Een hobby die mij al als kleine jongen al veel genoegen bezorgde. Achter ons huis ving ik in de tuin vlinders die ik dan in een kartonnen doos stopte. Jammer genoeg leefden ze niet zo lang in die doos. Wist ik veel!
Alles wat leefde had toen al mijn interesse. Ik ging op zondagmorgen ook vaak de polder in en bracht dan veldboeketten mee. Mijn familie was dan verbaasd dat er zoveel mooie bloemen in de natuur groeiden. Mijn belangstelling voor de natuur zat er dus al vroeg in.

Hoe het begonnen is
Mijn broer Piet, ook een liefhebber van de natuur, was in 1942 begonnen met het houden van bijen. Hij had een bijenstal gebouwd waarin hij 6 kasten en 6 korven had staan. Zijn bijenstal had hij gebouwd van dennepalen met een dak en zijwanden van riet uit de polder. Die kasten had hij zelf gebouwd en de korven vlocht hij van roggestro en bramenspleut. Daarvoor verzamelden we in de winter de scheuten van de bramen die we met een sleuthoutje in drieën splitsten. In de jaren 1940-1945 was het bijenhouden niet alleen voor de honing, maar imkers kregen in die tijd ook suiker voor de wintervoedering van de bijen. Tevens kregen ze ook tabak om in de bijenpijp, en niet alleen daarin, te stoppen. We werden dan ook wel 'tabaksimkers' genoemd.
Ik keek er graag naar als mijn broer in de bijen werkte. Toen ik een jaar of 14-15 was, mocht ik twee jaar zelf met de bijen aan de gang. Toen was ik dus een echte imker. Samen met Piet heb ik een tijdlang geïmkerd bij ons ouderlijk huis.
De honing die we oogsten, ging naar de koekfabriek van Ploegmakers in Oss.

Mijn eerste stappen in het bijenhouden

Imkeren als natuurhobby
Als imker leef ik met de natuur vanaf de lente tot in het najaar. Dat begint in het vroege voorjaar als de krokussen en de winterakonieten bloeien. Daarna komen de appelbomen en zo gaat het door tot eind augustus als de heide bloeit.
Ik zie de bijen thuis komen met bolletjes stuifmeel aan de achterpoten en aan de kleur, geel, oranje, rood, groen, kan ik zien waar de bijen de nectar hebben verzameld.
Er gaat geen dag voorbij of ik ga wel een paar keer naar mijn bijenstal om de bijen te bekijken bij het in- en uitvliegen. Het is echt een prachtige hobby.
Jammer genoeg hebben mijn 4 kinderen niet zo veel belangstelling voor het imkeren. Maar als ik ging slingeren, stonden ze vooraan om met een lepel wat honing op te vangen uit de slinger om er van te smullen.
Nu heb ik de bijenvolken de namen van mijn kleinkinderen gegeven. Maar of ze daardoor zelf zullen gaan imkeren, zal ik moeten afwachten.

Wat ook leuk is dat de lagere school mij vaak vraagt of ze bij mij mogen komen kijken.

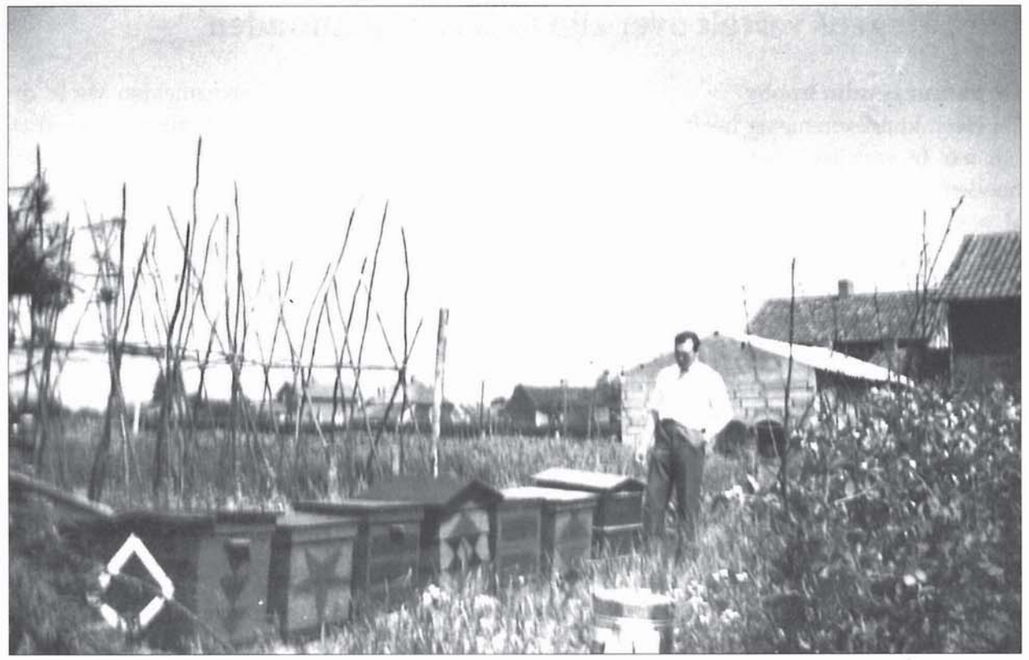

Mijn bijenstand aan de Molenweg in 1958

Ik leg ze dan uit wat een imker doet met de bijen. Als het uitkomt laat ik ook zien hoe de honing uit de raat wordt geslingerd en mogen ze de verse honing proeven. Ik hou ervan om de jeugd de liefde voor de natuur bij te brengen en stiekem hoop ik dat er een paar zijn die bijen zullen gaan houden.
Toen de zonen van Adriaan en Willy van Grunsven een jaar of twaalf waren, heb ik ze een volk gegeven, ze waren toen heel enthousiast met de bijen bezig. Later heeft hun vader het van ze overgenomen.

Op het heideveld bij het Ganzenven waren een paar jaar geleden veel bijenwolven. Peter Bohlmeijer maakte mij daarop attent en samen zijn wij daar naar gaan kijken. De bijenwolf is een soort wesp die bijen vangt als voedsel voor zijn jongen. Ik heb er met bewondering naar liggen kijken hoe die bijenwolf de bijen, die op de heidebloemen nectar verzamelden, één bij besprong en mee nam naar zijn nest. Niet zo leuk voor de bij, maar wel heel interessant. Een heel andere kant van mijn natuurhobby.

Hoe leerde ik imkeren
Bijenhouden kan je op twee manieren leren. Door het volgen van een cursus of in de praktijk. Zelf heb ik nooit een cursus gedaan.

Soms gaf Meester Lammers van de Landbouwschool in Oss wel eens een les en in het blad van de Bijenhoudersbond van de NCB kon ik vaak nuttige tips vinden. En natuurlijk leerde ik veel van mijn broer Piet die wel een bijenteeltcursus had gevolgd. Maar de praktijk was mijn beste leermeester. Zo had ik eens een volk waarvan de koningin was dood gegaan. Dus moest ik op zoek naar een nieuwe. Ik kreeg er één van Bertus Gijsbers, gewoon in een lucifersdoosje. Die heb ik toen in het moerloze volk gedaan en alles was weer in orde.

In het begin hadden we de in die tijd het meest gebruikte type kasten, de zogenaamde Simplex kasten. Dat waren eigenlijk ingewikkelde dubbelwandige kasten. Toen de Spaarkast op de markt kwam, ben ik die gaan gebruiken.

Bij het werken in de bijen heb ik allerlei gereedschappen nodig, zoals: raampjeslichter, bijenpijp en een bijenveger. Die maakten we zelf. Later heb ik dat soort dingen in de winkel van de Honingzemerij gekocht.

Korven of kasten
Ik imker hoofdzakelijk in kasten. Daarin zitten losse ramen waar de raten in zitten. Ik kan het bijenvolk dan makkelijk nakijken en ook het oogsten van de honing is geen probleem. De honing wordt door de bijen in de cellen van de raat opgeborgen. Die cellen worden verzegeld met een dekseltje van was. Dat dekseltje moet er eerst door mij worden afgehaald. Dat doe ik met een ontzegelvork. Dan zet ik de raten in de honingslinger, een soort centrifuge. Door de raten snel rond te draaien, slingert de honing uit de raten. Het geluid van de honing die tegen de wand van de slinger slaat, is de mooiste muziek voor mij.

Vroeger werden alleen korven gebruikt. Om de honing uit de korf te kunnen halen, moeten de bijen worden afgesalpeterd. Alle bijen gaan dan dood; daar hou ik niet van. Maar ik kan er wel van genieten om te zien hoe een zwerm de korf vol raten bouwt.
Die korven vlecht ik zelf. Mooi werk voor de winterdag.

Bedrijfsmethoden
Toen ik pas begon met bijen houden, was het normaal dat de volken zwermden. Dat was oppassen geblazen, anders kon je zo een volk kwijt raken. Het zwermen vind ik nog altijd een boeiend gebeuren. Het mooiste is dat je midden tussen al die bijen die rondvliegen, kan gaan staan, zonder dat ze je steken.

Later kwam de zogenaamde Aalstermethode. Tegen de tijd dat een bijenvolk zwermrijp was, haalde ik de koningin met flink wat werkbijen uit het bijenvolk en deed ze in een aparte kast. Het was vaak lastig om die oude koningin tussen die duizenden bijen te zoeken. Het volk zonder koningin maakt dan zogenaamde redcellen of moerdoppen, waarin jonge koninginnen in worden opgekweekt door de werkbijen. Ik ben er altijd weer verbaasd over hoe de bijen dat doen. Ik leg na 12 dagen mijn oren tegen de kast. Als er een koningin is uitgelopen, dan laat ze dat weten door te tuten. Ik weet dan dat ik de volgende dag in actie moet komen.
Ik laat 's middags een paar jonge koninginnen uit de moerdoppen in het volk lopen, de rest knijp ik dood. 's-Nachts vechten de jonge koninginnen het samen wel uit en de sterkste blijft over.

Mijn bijenstal aan de Molenweg in 1970

Na een paar dagen gaat hare majesteit op bruidsvlucht. Ze vliegt naar een plek waar veel darren, de mannetjes, samen komen en daar paart ze. Heel knap vind ik het dat ze daarna de kast of korf weer feilloos weet terug te vinden.

De bekende Varroamijtziekte maakt het voor mij noodzakelijk om maatregelen te nemen die beestjes te bestrijden. Ik gebruik daarvoor alleen plantaardige producten zoals tijmolie. Omdat die mijt vooral in het darrenbroed groeit heb ik mijn bedrijfsmethode moeten aanpassen om zo goed mogelijk darrenbroed uit het volk te halen. Dankzij al die maatregelen zijn mijn bijen kerngezond.
Ik gebruik tegenwoordig een Belgische methode. Wel wat meer werk dan de oude Aalstermethode, maar een prettige bijkomstigheid is dat ik nu thuis veel meer honing oogst dan eerst.

Reizen met de bijen
Over honing gesproken, tot 1990 ging ik met de bijen reizen. Ik zette mijn kasten dan in een boomgaard of bij een veld met koolzaad. De eerste jaren organiseerde Broeder Leo de Kok uit Heesch een vrachtauto die de kasten van de imkers uit de regio naar de dracht bracht en weer ophaalde als alles was uitgeboeid. Een heel gedoe.

Later ging ik samen met Nico Kluijtmans naar het fruit in Alem of het koolzaad in Maren-Kessel of Oijen. Toen er veel koolzaad in de Flevopolder werd geteeld, zijn we daar jaren naar toe gereden met onze bijen op een aanhanger.
Koolzaad geeft veel honing, maar de bijen kunnen vaak behoorlijk lastig zijn. Normaal blijven ze goed bij de kast, maar in Oijen waren ze een keer zo lastig dat ze mij tot op de dijk brachten.

Ook ben ik wel naar de heide geweest bij de Posbank.

Tot mijn 65-ste heb ik met de bijen gereisd, daarna niet meer. In de tuinen en plantsoenen van ons dorp is voldoende te halen

Bart voor zijn bijenstal anno 2009

voor mijn bijen. Bovendien bestuiven ze de vruchtbomen in de tuintjes, zodat de mensen veel fruit kunnen oogsten. Thuis krijg ik daardoor voldoende honing om mijn klanten tevreden te houden. Ieder jaar heb in zo rond de 290 potten honing van mijn 4 volken.

Ze zeggen ook dat de honing van de imker gezond is. Door het stuifmeel dat in honing zit, kan het helpen tegen hooikoorts. En je laten steken door de bijen, zou goed zijn tegen reuma volgens Mont van Boxtel. Die vertelde mij dat je maar eens flink in een bijenkast moet roeren zodat je flink gestoken wordt, om van die stijve gewrichten af te komen.

De oprichting van Bijenhoudersvereniging Sint Ambrosius
De imkers uit Berghem waren vroeger lid van de bijenhouders vereniging in Schaijk. Op initiatief van Burgemeester Van den Akker en de pastoor hebben de Berghse imkers in 1951 besloten om een eigen verenging op te richten. Voorzitter werd Bertus Gijsbers van het Vossenhol. Andere leden waren Heis Boeijen van het Pakhuis, Janus van Vucht, Willem de Jong, mijn broer Piet, Frans de Coevering, Jan Bimbergen, Nico Kluijtmans en Mont van Boxtel. Jan van Oorsouw die later naar de Noord-Oost Polder is vertrokken, was de penningmeester. Ik was zelf via mijn broer lid. Al met al hadden we toen zo'n 22 leden.
Op aanraden van de pastoor namen we Sint Ambrosius, de beschermheilige van de imkers, als schutspatroon.
De vereniging was aangesloten bij de Bond van Bijenhouders NCB in Tilburg.

Bertus Gijsbers is ongeveer 10 jaar voorzitter geweest. Het ledental was in 1961 ongeveer 6 leden. Later zijn er gelukkig weer meer leden gekomen.
Vanaf 1964 tot 1990 ben ik secretaris-penningmeester geweest. Ik beheerde ook het depot waar onze leden de nodige imkermaterialen konden kopen. In 1961 werd Jan Bimbergen onze voorzitter en in 1972 nam Peter Bohlmeijer de (denkbeeldige) voorzittershamer over. Peter is een natuurmens in optima forma, die onze vereniging in enkele jaren weer op zo'n 22

Bloemen en bijen, ze horen bij elkaar

leden bracht. Na 33 jaren droeg hij, nu de echte, voorzittershamer over aan Kees Covers.

Ik vind onze bijenhouders vereniging belangrijk. De leden kunnen onderling ervaringen uitwisselen, elkaar helpen bij problemen en aan voorlichting doen over de bijenteelt.
Bij het 25 jarig bestaan hebben we een grote tentoonstelling gehouden in de oude jongensschool. Ik ben toen nog geïnterviewd voor de radio.

Ieder jaar rond 7 december vieren we de naamdag van onze patroonheilige Sint Am -brosius. Ik heb in 1994 zelfs een clublied geschreven en de tekst er voor gemaakt. Sinds die tijd zingen we tijdens de Ambrosius viering altijd het clublied. Toen ik, tijdens de viering van het 50-jarig jubileum van onze vereniging in 2001, mijn gouden speld kreeg van de Bond, heeft de Harmonie het clublied nog uitgevoerd. Daar ben ik echt wel trots op.

Vroeger en nu
Als je zo lang bijen houdt als ik, zie je ook veel veranderen.
Vroeger zagen de rogge-akkers blauw van de korenbloemen, dat zie je niet meer.

Door de problemen met de bijenvolken, waar we tegenwoordig veel over horen, is het imkeren wel ingewikkelder geworden. Maar alles bij elkaar blijft het een boeiende natuurhobby waar veel plezier aan te beleven is.

Er zijn niet zoveel jonge mensen die met imkeren beginnen. Dat vind ik jammer. Door de bijen leer je zoveel over de natuur. En bovendien is het een hobby die, dankzij de opbrengst van de honing, weinig of geen geld kost.

Slotwoord
Ik heb geprobeerd om de lezer iets te vertellen over bijen houden en het wel en wee van de imkers in Berghem. Maar zoals vaak wordt gezegd: "Vraag niet aan een imker om iets te vertellen over zijn bijen, dan blijft hij uren aan het woord"

Bart Megens

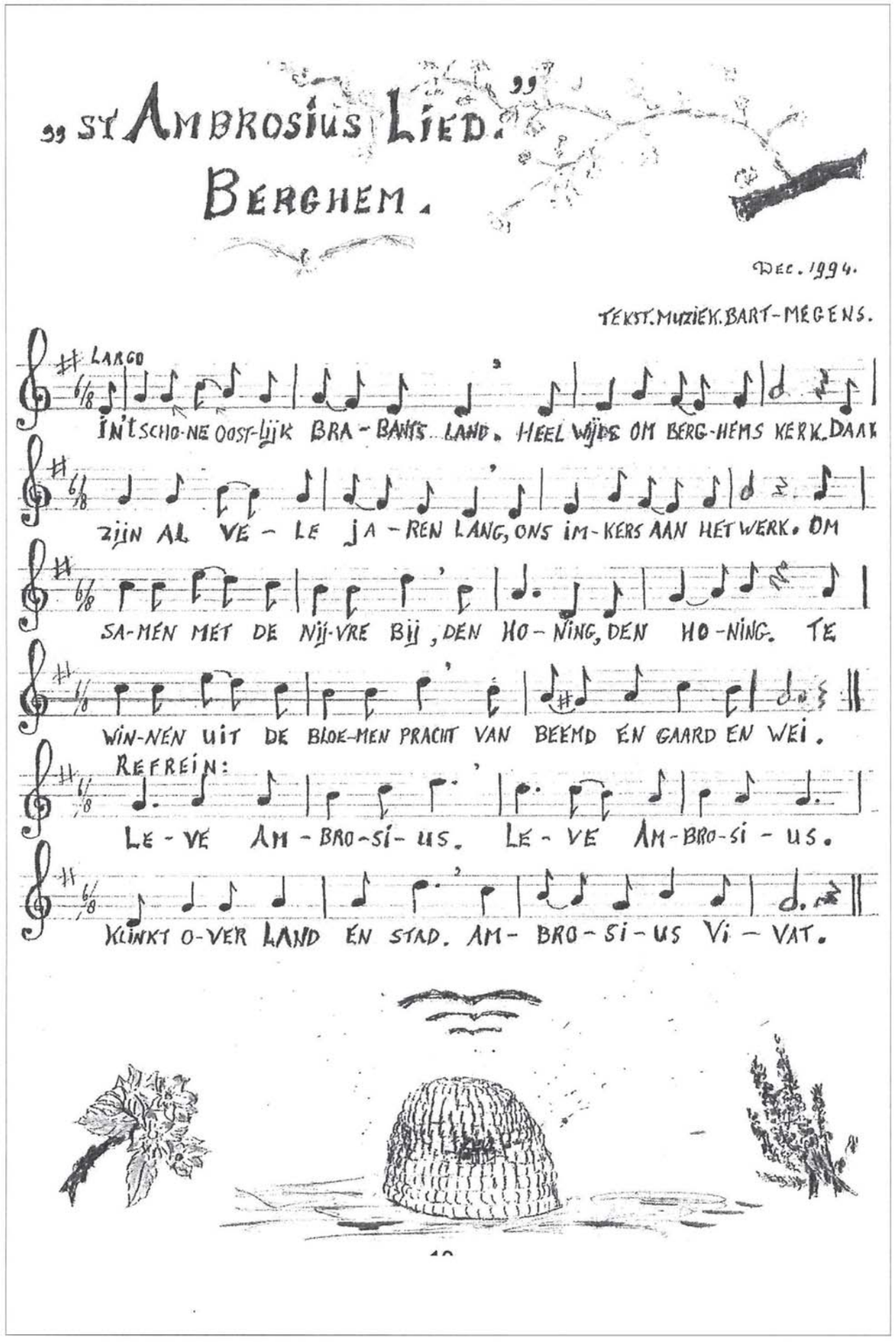

Michiel Withnij (1643-1721), de eerste secretaris van Berghem en Nistelrode in de geest van de Politieke Reformatie!

Een ijverig secretaris of "de alderpassieuste en driftigste mens ter werelt?"

In 1648 kwam door de Vrede van Munster een einde aan de 80-jarige oorlog tegen Spanje en werd ons land, de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, een onafhankelijke staat. De landelijke overheid stond sterk onder druk van de Nederduits Gereformeerde kerk (= protestantse kerk) en deze was er voortdurend op uit om haar invloed op het bestuur van steden en dorpen te vergroten. Dit wekte veel ergernis en irritatie in de overwegend katholieke zuidelijke gewesten: Staats Brabant en Limburg.
Ook Berghem en Nistelrode stonden voor de keuze van buigen of barsten: Aanpassing aan de cultuur en de wetten der Zeven Verenigde Nederlanden waar het gewest Holland een overheersende rol speelde, of tegen alle druk van de overheid in vasthouden aan eigen Brabantse bestuurlijke en culturele tradities. Het beloofde geen gemakkelijke strijd te worden.

Berghem en Nistelrode, gelegen in het uiterste noordoosten van Staats Brabant, grensden in het noorden aan het graafschap Megen en in het oosten aan het land van Ravenstein. Beide dorpen waren alleen in droge perioden goed bereikbaar en mede door deze enigszins geïsoleerde ligging trachtten de schepenen en gegoede families ook na de Munsterse vrede het plaatselijk gezag zoveel mogelijk in eigen hand te houden.
Met ieder afzonderlijk ruim tweehonderd huizen en duizend inwoners konden Berghem en Nistelrode op het einde van de zeventiende eeuw worden gerekend tot een gemiddeld Brabants dorp. De overgrote meerderheid (99%) van de inwoners behoorde tot de roomse kerk.

Het doel van het betoog rond secretaris Michiel Withnij

Met dit zeer boeiende, interessante en opmerkelijke verhaal rond Michiel Withnij, die op het einde van de 17e en het begin van de 18e eeuw als secretaris van Berghem en Nistelrode optrad, is allereerst getracht een zo duidelijk beeld te scheppen over het functioneren van het dorpsbestuur tijdens de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1648-1795).
Secretaris Withnij werd door velen in Berghem en Nistelrode gezien als een grote boef en schurk, die tegelijk inhalig, arrogant en meedogenloos was. Door zijn ongevoelig en koud optreden waren vele inwoners van Berghem en Nistelrode hem niet gunstig gezind.

Het ander belangrijk doel van dit onderwerp is, om op basis van archiefmateriaal inzicht te verschaffen over de doorvoering van de benoeming van alleen gereformeerde (protestantse) ambtenaren, hetgeen werd vastgelegd in de wetgeving die men de *Politieke Reformatie* noemde. In de katholieke dorpen Berghem en Nistelrode bracht de benoeming van de protestantse secretaris Michiel Withnij alleen daarom al veel commotie en misnoegen met zich mee.
Voor het jaar 1670 oefenden voornamelijk de schepenen van Berghem en Nistelrode en personen van gegoede families uit het eigen dorp de voornaamste bestuurlijke functies uit. Het benoemen van gereformeerde ambtenaren op de bestuurlijke posten betekende voor de katholieke voorgangers een verlies van aanzien, macht en inkomen. Dit wekte bij hen veel wrevel en weerstand op.
De benoeming van de gereformeerde Michiel Withnij tot secretaris van Berghem en Nistelrode lag in het verlengde van de reeds genoemde Politieke Reformatie. Withnij pachtte in 1670 het secretariaat van Berghem en Nistelrode van de familie Bonaerts uit Oss. Zijn eerste ambtsperiode eindigde in 1674, maar in 1695 zou Withnij in beide dorpen weer als secretaris terugkeren. Gedurende de tweede ambtsperiode van de secretaris ontstonden er diepgaande con-

flicten met de schepenen van beide dorpen. Het was duidelijk dat de Staten-Generaal vanuit den Haag door de tweede benoeming van Michiel Withnij de Politieke Reformatie in Berghem en Nistelrode nogmaals met kracht wilden doorvoeren, om de invloed van de katholieke schepenen definitief terug te dringen.

Tenslotte zal een antwoord gegeven moeten worden, welke partij als overwinnaar uit deze machtsstrijd zou komen: De schepenen van Berghem en Nistelrode *of* secretaris Michiel Withnij met zijn directe superieuren: de leden van de Raad van Brabant.

Deze laatste instantie moest zich tegenover de Staten-Generaal verantwoorden over de doorvoering van de Politieke Reformatie.

1. Inleiding

Het begrip Politieke Reformatie vereist enige toelichting.

Na de verovering van 's-Hertogenbosch in 1629, spanden de Staten-Generaal zich met veel ijver in, om in de Meierij van 's-Hertogenbosch het volledige bestuur naar haar hand te zetten. Door de Politieke Reformatie, die twaalf jaar na de Vrede van Munster werd doorgevoerd kon dit streven daadwerkelijk

Situering van de dorpen Berghem en Nistelrode en hun directe omgeving in de eerste helft van de zeventiende eeuw. Let op de ligging van Koolwijk bij Herpen en Slabroek bij Nistelrode.

Kaart van Willibrordus van der Burght in opdracht van Willem Janszoon Blaeu (1571-1638), bijgewerkt detail. Uit: D. Duncker, H. Weiss, Het Hertogdom Brabant In Kaart En Prent. Zijn vier kwartieren: Leuven, Brussel, Antwerpen en 's-Hertogenbosch, Bussum 1983, p. 69-70.

worden gerealiseerd.[1]) Het hierbij afgekondigde "Reglement, op de Politijcque Reformatie inde Meyerije van 's-Hertogenbosch ende andere Quartieren van gelijke natuyre onder de Generaliteit gehorende"[2]) was daarvoor van grote betekenis. Het uiteindelijke doel hiervan was een definitieve doorvoering van de godsdienstige reformatie. Ambtenaren werden door de Politieke Reformatie verplicht tot het afleggen van een eed aan de overheid. Schout, schepenen en andere overheidsdienaren moesten door het afleggen van die eed trouw, respect en gehoorzaamheid aan de Staten-Generaal beloven en er voor zorgen, dat de predikanten geen tegenwerking ondervonden. Het reglement maakte duidelijk dat alleen gereformeerden die de belangen van de Republiek behartigden, publieke ambten mochten bekleden.[3]) Het Plakkaat van de Politieke Reformatie kon worden gezien als een reglement voor de Meierij, dat tot 1795 van kracht zou blijven. De Staten-Generaal schiepen met het reglement de randvoorwaarden voor de kerkelijke reformatie. De Gereformeerde Kerk was in de Meierij van Den Bosch in twee classes (= districten) ingedeeld: de classis 's-Hertogenbosch en de classis Kempenland en Peelland. De gereformeerde gemeente Berghem-Nistelrode viel onder de classis 's-Hertogenbosch.

In de praktijk lag bij de classes de opdracht om de reformatie in hun gebieden te bevorderen. Bij plaatselijke overtredingen van de Politieke Reformatie moesten de Staten-Generaal en de Staatse Raad van Brabant, die in Den Haag haar beraadslagingen hielden, de overtreders bestraffen. De doorvoering van de Politieke Reformatie leidde op het platteland tot veel opstootjes.[4]) De Staatse Raad van Brabant (in het vervolg van dit betoog aangeduid als 'Raad van Brabant'), was in het begin van de opstand in het noorden van het oude hertogdom Brabant door de Staten-Generaal in het leven geroepen; zij had een justitiële taak. De Raad van Brabant kreeg tevens de opdracht om de Politieke Reformatie door te voeren. Het Officie Fiscaal van de Raad van Brabant werd belast met het zonodig hardhandig aanpakken van overtreders.[5])

Het gewone dagelijkse bestuur van De Meierij was ingedeeld in vier kwartieren. Berghem en Nistelrode behoorden met de stad Oss en enkele andere dorpen bij het kwartier Maasland.

Bij de doorvoering van de Politieke Reformatie in het Maasland mochten de ambten van kwartierschout, secretaris en vorster (een soort veldwachter) alleen nog worden uitgeoefend door een lidmaat van de gereformeerde kerk. De schoolmeester moest al sinds 1648 van gereformeerde huize zijn. Bij gebrek aan voldoende gereformeerden, bleven in het gehele Maasland de schepenbanken in meerderheid door katholieken bezet. Berghem kende in de achttiende eeuw korte tijd een gereformeerde president-schepen in de persoon van Dirck-Willem van 't Hoff. Hij bekleedde deze functie van 1720 tot 1733. Na 1770 behoorden in Berghem en Nistelrode steeds slechts een of twee schepenen tot de gereformeerde kerk.[6])

In 1789 werd het mogelijk, in overeenstemming met artikel 13 van de Politieke Reformatie voor bestuursfuncties meer katholieke ambtenaren aan te stellen.[7]) Zowel in Berghem als Nistelrode merkte men weinig van deze veranderingen. Alleen de komst van de Fransen in het najaar van 1794 zou andere politieke figuren aan het roer brengen.

2. Michiel Withnij secretaris van Berghem en Nistelrode

Het ambt van secretaris was een goed betaalde baan en werd daarom meestal door een welgestelde familie van de overheid gepacht of gekocht. In het Maasland met Oss en de dorpen Nistelrode, Berghem, Heesch, Maren, Lithoijen, Lith, Rosmalen, Berlicum en Nuland ging de pacht van het secretariaat na 1648 van de katholieke familie Van Berchem over naar de gereformeerde familie Bonaerts.[8])

De erfsecretaris verpachtte het secretarisambt aan derden. De secretaris die het ambt in werkelijkheid uitoefende, ontving van de over-

heid van de Republiek per jaar honderd en vijftig gulden voor elke plaats, waar hij zijn werk verrichtte. Zijn voornaamste taak was om het plaatselijke bestuur en de rechtspraak bij te staan. Daarnaast beschikte de secretaris nog over nevenfuncties waarvoor hij schrijfloon mocht innen, bijvoorbeeld bij het opmaken van akten en kopieën. Tevens schreef hij de verslagen van vergaderingen van het dorpsbestuur en stelde de rekeningen van de borgemeesters op en die van de kerk- en armenmeesters. Bij openbare verkopingen trad hij op als stokhouder, een soort veilingmeester.
Door het bevorderen van orde en gezag moest hij de gereformeerde kerk de gelegenheid geven om haar geloof verder uit te breiden.
Overeenkomstig de Politieke Reformatie behoorde de bevolking van de Meierij zich te houden aan alle voorgeschreven plakkaten. In het Maasland verliep het proces van aanpassing of accommodatie weinig succesvol. Van het nodige respect van de katholieke bevolking voor de gereformeerde predikanten en ambtenaren was weinig te merken. Met name in de dorpen constateerden de gereformeerde overheidsdienaren regelmatig 'Paapse stoutigheden' en dit zou tot ver in de achttiende eeuw voortduren.[9])

Michiel Withnij werd in 1643 in 's-Hertogenbosch geboren. Hij was de zoon van Jan Withnij en Janneke Jacobs uit Deijlen. Vader Withnij kwam uit Engeland en was in dienst van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden soldaat geweest onder Jonkheer Raphaël Norwood, kapitein van een compagnie Engelse soldaten te voet.[10]) Michiel Withnij trad in het huwelijk met Anneke van Daverveld uit Oss. Na hun huwelijk, omstreeks 1670, woonden Michiel Withnij en zijn vrouw voorlopig in Den Bosch. Familieleden van Anneke van Daverveld bekleedden in het Maasland belangrijke functies. Uit haar familie kwamen secretarissen, predikanten en chirurgijns en dit zou voor Michiel Withnij niet zonder betekenis blijken. Een aantal familieleden was naar gelang het uitkwam, katholiek of gereformeerd. Jan van Daverveld, een broer van Anneke, was van 1702-1705 secretaris van Oss en griffier van de zestien dorpen in het Maasland.
De eerste jaren van zijn ambt als secretaris hadden voor Michiel Withnij een normaal verloop, maar zijn carrière werd in 1674 abrupt afgebroken. Op 4 februari 1674 kwam zich bij Withnij een paar voor de ondertrouw aanmelden. Withnij woonde in Berghem in de Laanderstraat en had voor zijn werk als secretaris in zijn woonhuis een kamer in gebruik. Tijdens de ondertrouwprocedure betrad soldaat Jan Aert Geerits de 'camer' van Withnij, grenzend aan de herberg, die in hetzelfde huis was gelegen. De verhouding tussen Geerits (bijgenaamd Croesel) en Withnij was al sinds drie jaar erg gespannen. Er ontstond ruzie. Withnij verliet de kamer en kwam er terug met zijn zwager Abraham van Daverveld. Deze had een mes in de hand, waarmee hij Geerits bedreigde. Withnij ging opnieuw weg en kwam even later weer binnen met een voorwerp in de hand (volgens latere getuigenissen was het een hamer), waarmee hij Jan Aert Geerits op het hoofd sloeg en waardoor Geerits twee dagen later overleed.
Withnij moest op 8 januari 1675 in 's-Hertogenbosch voor nader juridisch onderzoek voor de schepenbank verschijnen.[11]) Withnij had voor zijn verdediging twee sterke troeven in handen, waarmee hij alle twijfel over zijn mogelijke schuld ten aanzien van het overlijden van Geerits wist te ontzenuwen. Allereerst bestond er een verklaring uit 1671, die door vier schepenen van Berghem was afgelegd. Daarin werd getuigd dat Jan Aert Geerits op 2 augustus 1671 secretaris Michiel Withnij met een mes had bedreigd. De getuigen Jan Hendrik Janssen, Arien Willems, Lambert Janssen Aerts en Adriaen Wilbert Janssen hadden met de grootste moeite kunnen voorkomen dat Michiel Withnij daarbij gewond raakte.[12]) Het kon dus geen toeval zijn dat de schepenen van Berghem op 19 januari 1675 een zeer belastende verklaring opstelden over de overleden Jan Aert Geerits; deze laatste werd afgeschilderd als 'een qûaet diender, dickstentijt droncken.' Over Geerits werd in die getuigenis verder gezegd, dat hij soldaat was en niemand gaarne met hem

te doen had. Hij vloekte en tierde veelvuldig en met bijna iedereen wilde hij vechten. In kringen van toenmalige criminelen was hij geen onbekende.[13]) Voor Michiel Withnij was deze getuigenis van de schepenen van grote betekenis.

Na het vertrek naar 's-Hertogenbosch van Withnij in 1674, was er voor Nistelrode en Berghem voorlopig geen gereformeerde secretaris beschikbaar.[14]) Erfsecretaris Gijsbert Bonaerts vervulde voor beide dorpen de vacante functie. Van 1679 tot 1685 werd het ambt in Berghem waargenomen door de katholieke president-schepen Aert Goossens van den Heuvel.[15]) In 1685 verpachtte Gijsbert Bonaerts het secretariaat van beide dorpen aan de gereformeerde ambtenaar Dionysius Spranckhuijsen.[16])

3. Michiel Withnij terug in 's-Hertogenbosch
Withnij wist zonder kleerscheuren uit het onderzoek te komen, dat door de Bossche schepenbank tegen hem was ingesteld.
Met ingang van 6 januari 1676 werd Michiel Withnij in 's-Hertogenbosch zelfs tot groenroede benoemd.[17]) Eind december 1675 hadden de schepenen de functie van groenroede aan Withnij's zwager Jan van Daverveld aangeboden. Maar deze liet de schepenen weten zijn ambt als kamerbewaarder te continueren. Jacob Ferdinand Sweerts de Landas, heer van Oijen en Lant van Schadenhof, Raad en rentmeester-generaal van Hare Hoogmogende Heeren te 's-Gravenhage en lid van de Bossche schepenbank, stelde toen voor om in zijn plaats Michiel Withnij als groenroede aan te stellen. De schepenen gingen in meerderheid met dit voorstel akkoord, vertrouwend op de 'neerstichheijt, bequamheit en getrouwichheijt van Michiel.'
De groenroede die door de schepenen werd benoemd, moest naast de nodige geschiktheid tevens Brabander zijn, poorter van de stad 's-Hertogenbosch en voortkomen uit een wettelijk huwelijk. Groenroeden kregen geen vast salaris; voor elke verrichting werd afzonderlijk betaald. De Bossche schepenbank moet wel erg tevreden zijn geweest over het functioneren van Withnij.[18]) Op 13 juni 1689 werd Withnij immers op voorstel van de voorzitter van het Bossche schepencollege Cornelis Gans, heer van Nuland, voorgedragen tot procureur van het stedelijk gerecht. Het ambt van procureur betekende voor Withnij een promotie en toonde tevens aan, dat hij binnen het Bossche schepencollege veel vertrouwen genoot. Een procureur trad alleen op bij burgerlijke zaken. Het werk bestond uit het aandragen van bewijsstukken en het standpunt van zijn partij weer te geven.[19])

4. Michiel Withnij opnieuw secretaris van Berghem en Nistelrode
In 1695 wist Withnij tot veler verrassing opnieuw het secretariaat van Berghem en Nistelrode te verwerven. Dit ambt was lucratiever dan het ambt van procureur. Omdat de overheid geen pensioenen betaalde was het eveneens van belang om zelf goed voor de oude dag te zorgen. Ongetwijfeld hadden zijn goede relaties in Den Bosch op deze nieuwe benoeming een gunstige invloed uitgeoefend. Hij toonde aan over de nodige moed en arrogantie te beschikken, nu hij in beide dorpen opnieuw als secretaris terugkeerde.
Dionysius Spranckhuijsen, die reeds tien jaar het secretariaat van Berghem en Nistelrode had waargenomen, was in de ogen van de overheid een te zwakke figuur en werd midden in zijn derde ambtstermijn (elke herbenoeming gold voor vier jaar) gepasseerd.
Michiel Withnij was vermoedelijk al in 1693 op de hoogte van zijn herbenoeming als secretaris van Berghem en Nistelrode. Om welke andere reden zou hij in genoemd jaar op 26 januari 1693 in Berghem een huis hebben aangekocht?
Zijn buren waren Claesken Jan de Mulder en Hendrik Colen. Beide buren behoorden plaatselijk tot een gegoede familie.[20]) Hun huizen stonden praktisch op de plaats waar later het notariaat Bijvoet was gevestigd.
Op 12 november 1695 vond de nieuwe installatie van Withnij plaats als secretaris van Berghem en Nistelrode. Deze gebeurtenis

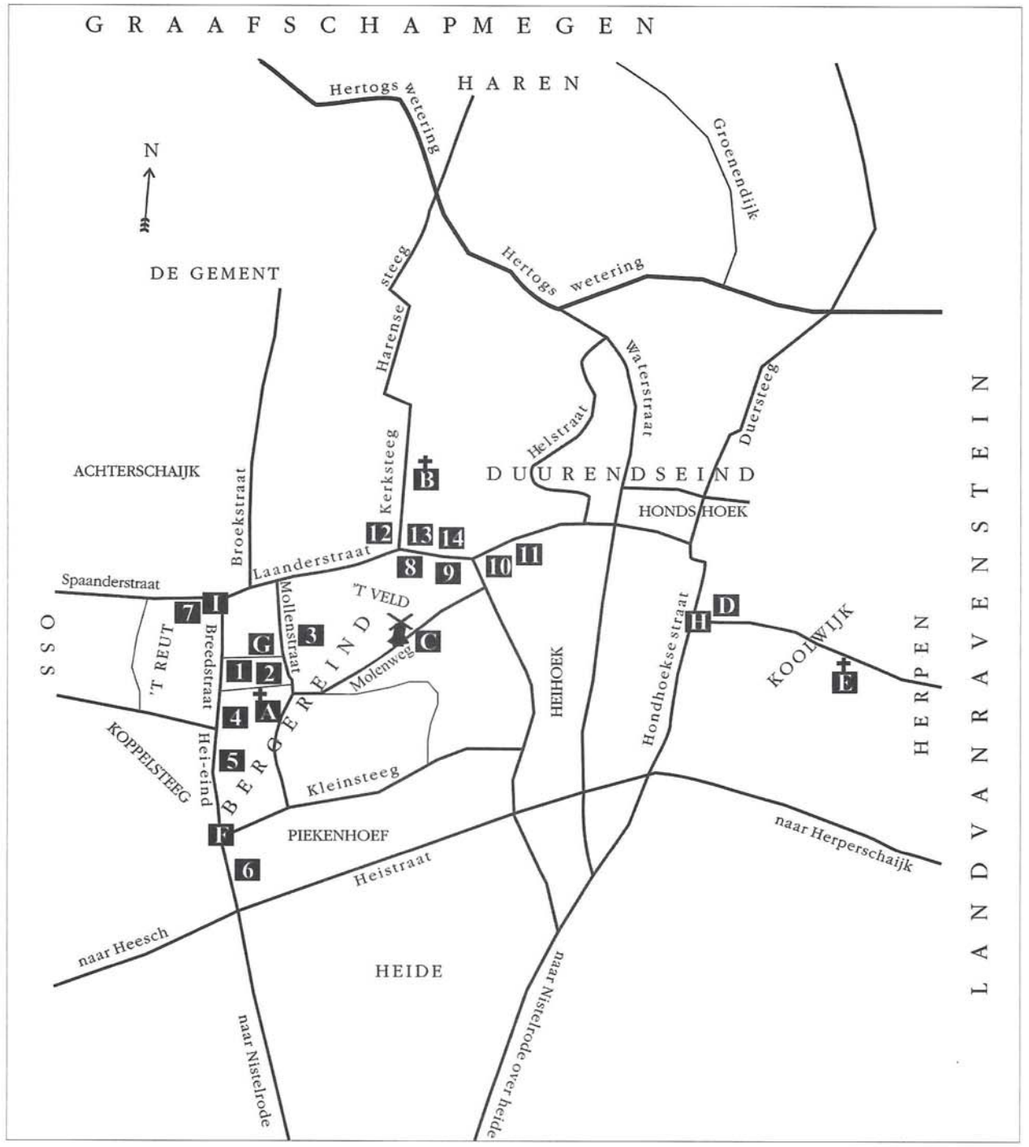

Berghem 1648-1795

Op de plattegrond zijn de belangrijkste wegen, gebouwen en huizen aangegeven. (Kaart grafisch getekend: LJP Akkermans, 1997).

A Willibrorduskerk
B Schuurkerk
C Molen
D Herberg 'de Salomonstempel'
E St. Annakapel, Koolwijk
F Bergschen Boom, slagboom
G Raadhuis
H Grenspaal, land van Ravenstein
I Schutsboom

1 Comptoir, oude pastorie
2 Schoolhuis
3 Louis Dupree
4 Herberg, Jan den Brok
5 Herberg, Jochem Goossens
6 Piekenhoef, Gijsbert Pieck van Tienhoven
7 Herberg 'de Keizer'
8 Brouwerij en herberg, Roelof Hoex
9 Secretaris Michiel Withnij, President-schepen Dirck van 't Hoff
10 't Pannenhuis, Predikants woning van de gereformeerde gemeente Berghem-Nistelrode
11 Lambertus Hoex
12 Johan van Laar
13 Nicolaas van den Heuvel
14 Jan van Boxtel

werd door een aantal notabelen bijgewoond. Onder hen bevonden zich Johannes Halleman (predikant van de Nederduits gereformeerde gemeente Berghem-Nistelrode) en Johannes van Breugel, Balthasar en Caspar Veugding als vertegenwoordigers van de gereformeerde kerk. Jacob Sweerts de Landas, heer van Oijen en Lant van Schadenhof, was namens de Raad van Brabant aanwezig. Dit bevestigde dat de Raad van Brabant volledig achter deze benoeming stond. Withnij kreeg zijn nieuwe functie mede op grond van zijn bekwaamheid. Hij had als stadhouder van Oijen, secretaris van Berghem en Nistelrode en groenroede en procureur bij de Bossche schepenbank zijn kundigheid als nauwgezet en bekwaam overheidsdienaar aangetoond.

Withnij kreeg het in Berghem en Nistelrode niet makkelijk, want er ontstonden weldra hooglopende ruzies tussen Withnij en de schepenen, die nogal eens uit de hand liepen. Moest hiervan de oorzaak worden gezocht bij de eigengereide schepenen en hun achterban of lag de kern van de problemen bij de niet altijd gemakkelijke, arrogante en inhalige Michiel Withnij, die misbruik maakte van zijn ambt en zijn eigenbelang niet uit het oog verloor?

Predikant Johan Halleman en de in 1695 ontslagen gereformeerde secretaris Dionysius Spranckhuijsen beschuldigden Withnij van godslastering. Waarom de predikant deze beschuldiging uitte is niet duidelijk, maar in elk geval had hij weinig vertrouwen in de nieuwe secretaris. De stellingname van Dionysius Spranckhuijsen tegen Withnij kwam mogelijk voort uit naijver.

Direct na de benoeming van Withnij tekenden de schepenen van Berghem bij erfsecretaris Gijsbert Bonaerts protest aan. Bovendien waren in Berghem de schepenen van mening, dat Withnij schuldig was aan de dood van Jan Aert Geerits en dat het Bossche Hoog Officie Withnij hiervoor (nog) steeds niet had veroordeeld.

Withnij kwam spoedig na zijn ambtsaanvaarding tijdens vergaderingen in conflict met de schepenen van Berghem en deze bijeenkomsten eindigden vaak in ruzie. Het gebruik van lichamelijk geweld was Withnij niet vreemd. Met de oud-president-schepen Jacob Aert van den Heuvel kwam het tot een handgemeen, waarbij Withnij zijn tegenstander met een lampenstok te lijf ging. Klachten over Withnij die bij Bonaerts werden ingediend, hadden weinig effect. Wel beloofde hij: "Dat wanneer Michiel Withnij zijn plaats benadeelde, zijn tijd uit was."[21]) De verhoudingen werden zo slecht, dat de schepenen van Berghem op 13 januari 1698 besloten Withnij bij de Raad van Brabant aan te klagen, met als doel dat hij werd ontslagen. Het voorstel werd nog in datzelfde jaar door de schepenen van Nistelrode ondersteund.

Ofschoon zowel schepenen en andere inwoners uit Berghem en Nistelrode met Withnij minder prettige ervaringen hadden, werd het proces bij de Raad van Brabant alleen door de schepenen van Berghem aanhangig gemaakt. Louis Dupree wist het Berghemse schepencollege ertoe te bewegen, het 'probleem Withnij' voor de Raad van Brabant te brengen. De namen van de zeven schepenen waren: Louis Dupree (president of voorzitter), Gerit Jansen Snoeck, Handrick Peters, Jan Tijssen, Jan Gerissen, Handrick Hack(en) en Jan Claessen. Het is begrijpelijk dat Withnij in Dupree zijn grote opponent zag, die het functioneren van de secretaris tegenwerkte. Louis Dupree was van 1688 tot 1696 in Berghem president-schepen geweest. Daarna bleef hij nog twee jaar lid van het schepencollege. In het dagelijks leven oefende Dupree het beroep van chirurgijn uit. Hij was vanwege zijn opleiding en sterke persoonlijkheid een van de weinigen die Withnij durfde aanpakken.[22])

5. Aanklachten tegen Withnij

Een niet aflatende stroom van getuigenissen ten nadele van Withnij.

Jacob van der Hoeve, de kwartierschout van Maasland en zijn stadhouder Herman Broeckhuijsen kregen van de Raad van State de opdracht, om alle getuigen tegen Withnij te verhoren en de afgelegde verklaringen te ver-

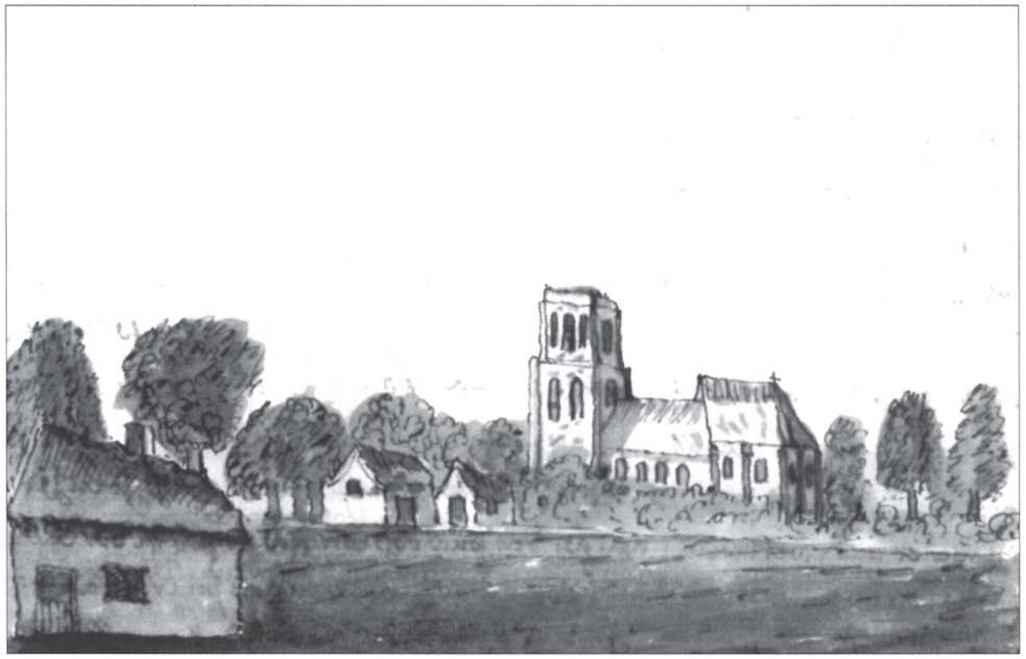

De kerk van Berghem gezien vanuit het zuiden

'Berchem gelegen in de Meierij'
Let op het hoge voorkoor van de kerk. Deze vorm was een veel voorkomende stijl. Deze kerk was van 1648 tot het jaar 1800 in handen van de gereformeerde gemeente Berghem-Nistelrode.

In 1848 is de kerk gesloopt en werd er een nieuwe gebouwd. Alleen de toren bleef behouden.

Bron: A. Schoemaker (1660-1735), 'Corte beschrijving der Steeden etc. behoorende onder de Generaliteit; met teekeningen verciert'. In: Dietsche Waranda 1888, p. 529-532.

zamelen. Daarna zouden deze aan de Raad van Brabant worden voorgelegd.
Vanaf 10 maart 1698 tot en met 5 maart 1700 vonden voor de schepenbank van Heesch de verhoren plaats.[23]) Waarom de zittingen in Heesch plaatsvonden blijft onduidelijk. Voor een onpartijdige secretaris behoefde men niet naar Heesch te gaan, want Heesch en Oss hadden in Jan Deveneijns, een zwager van Withnij, dezelfde secretaris. Een van de redenen kon zijn dat Oss, Berghem, Duren, Heesch en Nistelrode sinds de twaalfde eeuw tot eenzelfde rechterlijke indeling behoorden.[24])
Op 10 maart 1698 zat kwartierschout Jacob van der Hoeve de Heesche schepenbank voor. Die dag werden er drie getuigen gehoord over de 'doodslag' van Jan Aert Geerits. Willy Sebert had gezien dat Withnij zijn slachtoffer met een vuisthamer van achter, op het hoofd sloeg. De chirurgijn had na onderzoek geconstateerd dat de hersenen waren ingeslagen. Metien Jan Aert Goossens wist zich nog goed te herinneren, dat zij op het moment van de ruzie in de kamer aanwezig was. Zij vertelde het voorval van Geerits aan Anneke van Daverveld, de vrouw van Withnij.[25]) De derde getuigenis kwam van Maria Jan Thomas, echtgenote van Jan Hendrix. Zij verklaarde dat Anneke van Daverveld haar had gevraagd om de zuster van Jan Aert Geerits, Handers, aan te wijzen. Anneke had Handers verzocht om zich met haar man Michiel Withnij te verzoenen.
Een dag later, 11 maart 1698, wist substituutschoolmeester Govert Ackermans uit Nistelrode te vertellen, dat secretaris Withnij hem had medegedeeld, dat hij predikant Halleman van de Nederduits gereformeerde gemeente Berghem-Nistelrode en schoolmeester Carel Ackermans, de vader van Govert, zocht te ruïneren. Govert Ackermans zei verder nog, dat zolang hij Halleman kende, van hem alleen goede dingen had ondervonden. Govert Ackermans was ervan overtuigd dat heel het optreden van Withnij alleen maar leidde tot twist en tweedracht. "Gelijck sulcx veele ingeseten der voernoemde dorpen van Berchem en Nistelrooij genochsaem ende ten volle bekent is."[26])

Verdere getuigenissen ten nadele van Withnij volgden op 27 maart 1698. Peter Arien Bevers, Cornelus Hermens en Paulus Wijnen, schepenen te Nistelrode, legden een getuigenis af dat Withnij de verkoop van een inboedel had beschreven op een simpel velletje papier zonder zegel. Dit was niet overeenkomstig de voorschriften. Withnij beweerde, dat Van der Hoeve en de schepenen van Nistelrode hem hadden opgedragen zo te handelen. Van der Hoeve accepteerde de verklaring van Withnij niet. Daarop bedreigde deze de kwartierschout met de woorden: "So sal ick u naer den Haegh laeten brengen."[27]) Trachtte Withnij Van der Hoeve te imponeren door te dreigen bepaalde zaken naar de Raad van Brabant door te spelen of wilde hij zijn tegenstander op deze manier afbluffen?
Vervolgens kwam die dag Jan Jansen van den Heuvel uit Berghem aan het woord. Hij verklaarde, dat hij zich met stadhouder Dirck Broeckhuijsen, schepen Hendrik Peters en vorster Jacobus Ackermans uit Berghem op 26 maart 1698, op weg had begeven naar het huis van Withnij. Ze troffen deze niet thuis, wel zijn vrouw Cornelia Barten. Na het overlijden van Anneke van Daverveld was Withnij met haar in het huwelijk getreden. De stadhouder deelde Cornelia mee, dat de secretaris bij de Raad van Brabant tegen kwartierschout Jacob van der Hoeve een aanklacht had ingediend. Dirck Broeckhuijsen verzocht om haar man te vragen een onverkort duplicaat van het rekest te schrijven. De kwartierschout kon zich dan bij de Raad van Brabant beter (laten) verdedigen. Michiel Withnij zat op dat moment in gezelschap van anderen in herberg De Keijser bij Jacob Aert Goossens. Cornelia spoedde zich naar deze herberg en bracht haar man op de hoogte van het verzoek. Daarop ging de secretaris met haar mee naar huis. Op straat ontmoette Withnij het gezelschap. Hij viel heel erg tegen hen uit. Vorster Jacobus Ackermans vroeg hij wat deze bij zijn huis te zoeken had. Withnij brak in razen en tieren uit; wanneer zij weer aan huis zouden komen, zou hij hen met een stok wegslaan en: "Ick schijt den stadhouder en alle de schepenen met eenen grooten stront den hals vol, seggende verders ick heb troeff aes en troeff heer." Withnij die overtuigd was van zijn sterke positie, slaakte nog allerlei andere verwensingen.
Op 26 juni 1698 verzonden de schepenen van Berghem en Nistelrode naar de Raad van Brabant een opsomming van alle klachten die tot dat moment tegen secretaris Michiel Withnij waren ingebracht.[28]) Opnieuw legden zij er de nadruk op, dat naar hun mening het proces tegen Withnij in 1675 over het doodslaan van Croesel door de Bossche schepenbank niet was voltooid. Tot een veroordeling was het indertijd niet gekomen, maar dit betekende niet dat de secretaris vrijuit ging. De schepenen van Berghem verzochten nogmaals om het ontslag van Withnij. Gijsbert Bonaerts had toegezegd Withnij te ontslaan, maar dat was tot dat moment nog niet gebeurd.
Schoolmeester Caspar Veugding voegde aan de lijst klachten nog een zware beschuldiging toe. Hij had gezien dat Withnij had ingebroken in de raadkamer in de kerktoren, waar zich de dorpskomme bevond. Withnij had zich daar toegang verschaft door met een vuisthamer het slot en de gehengen stuk te slaan. Veugding had gezien dat de 'inbreker' enkele documenten meenam.
Na 2 oktober 1698 werden voor de Heesche schepenbank opnieuw beschuldigingen aan het adres van Withnij opgetekend. Dirck Claessen, oud-president van de schepenbank te Heesch, kwam getuigen. Hij verklaarde dat hij op 28 oktober 1697 in Nistelrode in het huis was geweest van Frans Huibers. In zijn

aanwezigheid ontstond er met Withnij ruzie over het collectboekje van het gemaal. Dit bevatte de namen van de inwoners die op het gemaal belasting moesten betalen. In aanwezigheid van kwartierschout Jacob van der Hoeve werd het collectboekje door Frans Huibers overhandigd aan Peter Arien Bevers, president van de schepenbank. Op dat moment kwam Withnij binnen en eiste het collectboekje op. Hij zei dat het alleen hem toebehoorde en dat hij het daarom in zijn bezit zou houden. Frans Huibers ontrukte Withnij het boekje en overhandigde het opnieuw aan Peter Arien Bevers en sprak: "Hier heb je het collectboekje zoals de kwartierschout bevolen heeft."[29]) Bevers en Huibers vreesden dat, indien het collectboekje in handen was gevallen van Withnij, het financiële leed voor Nistelrode niet te overzien was geweest.
Vorster Jacobus Ackermans verklaarde op diezelfde dag, dat hij op 1 oktober 1697 in Berghem in gezelschap van Adriaan Tabbers, pachter van bieren en accijnzen, Dirck Broeckhuijsen, secretaris Withnij en twee schepenen ten huize van Louis Dupree was geweest. Tabbers verzocht stadhouder Broeckhuijsen hem de opgave van de accijnzen te overhandigen. Volgens de schepenen was de opgave van de peilingen en grootte van de brouwketels door M. Hoffdijk uit 's-Hertogenbosch naar behoren beschreven en ingevuld. Dit verslag berustte in het bureau van secretaris Withnij. Deze ontkende de akte in bezit te hebben; volgens hem bevond het verslag zich bij president-schepen Louis Dupree. Deze antwoordde: "Gij kunt seggen wat gij wilt, ick segge dat gij se hebt."[30]) Jacobus Ackermans deelde verder nog mee, dat de collecte van de verponding in 1697 was aangenomen door stadhouder Broeckhuijsen, onder de conditie dat deze de gemeentekerk en de kerkelijke bezittingen schadeloos diende te stellen. Bij diezelfde verponding eiste Withnij, op het normale schrijfloon, een halve ducaton extra. De stadhouder vroeg Withnij aangaande de collecte van de verponding een kopie te schrijven, maar deze weigerde botweg en gaf als reden, dat het te koud was.[31])
Louis Dupree liet op 2 oktober 1698 tegenover de kwartierschout optekenen: vijf weken geleden voerden de schepenen van Oss te Berghem de jaarlijkse generale stratenschouw uit. Dit was een recht, dat de Osse schepenen van oudsher in Berghem hadden behouden. De schouw over de Broekstraat, die uitliep op de gemene gronden gelegen tussen Berghem en Oss, kon volgens de schepenen van Berghem alleen in hun aanwezigheid plaatsvinden. Hierover ontstond een heftige discussie. Degenen die bij deze schouw aanwezig waren, gingen naar de kerktoren van Berghem. "Alwaer berustende waren eenige documenten leggende in ene hutt offte kamer behelsende enige voorregten en privilegiën weleer door de hertogen van Brabant, aen de regenten offte ingesetenen van Berchem vergunt, welck document sij alsdoen hebben gelangt in handen van Michiel Withnij, opdat denselven met eenige advocaten, alsmede met den onderrentmeester der Domeinen (doenmaels sijnde Jacob van Campen) des aengaende soude adviseren."[32]) Vorster Jacobus Ackermans kreeg de opdracht samen met secretaris Withnij de betreffende privilegiën in de kerktoren op te halen. De secretaris weigerde echter mee te werken. De ene keer zei hij dat hij niet van het bestaan van die voorrechten wist. Een andere keer antwoordde hij: "Ick magh het wel verbrant hebbe", dan weer "Ick magh er mijn neus wel meede geveegt hebbe, ick weet niet waer het is."[33]) De schepenen voelden zich ernstig benadeeld. Zeker toen later in datzelfde jaar een plakkaat verscheen over het poten en planten van bomen. Dorpen die aan de rentmeester der Domeinen een pootkaart konden tonen werden bevoordeeld. Deze pootkaart vormde eveneens een onderdeel van de privilegiën, die de Brabantse hertogen aan Berghem hadden verleend. Dorpen in het bezit van een pootkaart waren niet verplicht om voor het poten en planten van bomen recognitie te betalen. De schepenen van Berghem zagen zich genoodzaakt er opnieuw bij Withnij op aan te dringen de privilegiën over te dragen; uiteindelijk ging

de secretaris toch overstag. "Aen wien hij Michiel Withnij t'selve heeft ter hande gestelt, naerdat hij t'selve meermael ende stoutelijck hadde ontkent van 't selve niet te hebbe."[34])
Claes de Leuw uit Berghem legde op 4 februari 1699 voor de schepenbank van Heesch de bekentenis af, dat Withnij hem drie of vier weken eerder uitdrukkelijk had verzocht om Louis Dupree "van candt te helpen ende doodt te schieten".[35]) Op dezelfde dag getuigde Jan Willems, dat hij omtrent zes

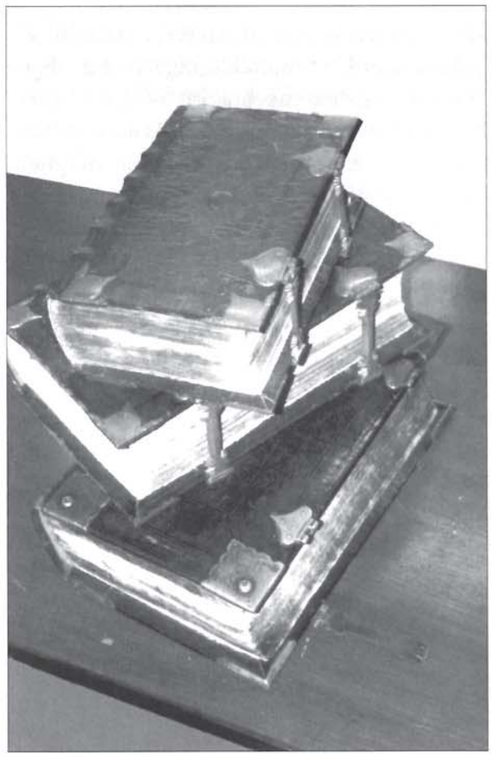

Statenbijbel

Een uitgave van de Statenbijbel mocht alleen geschieden met toestemming van de Staten-Generaal der Zeven Verenigde Nederlanden. Vandaar de naam Statenbijbel. De drie afgebeelde, fors uitgevoerde exemplaren uit 1639, 1729 en 1817, zijn afkomstig uit de voormalige Gereformeerde Gemeente Oss.

Bron: Paaskerkgemeente,
Reformatorische Gemeente Oss, Oss.
Foto: LJP Akkermans, 1997.

weken geleden voor het huis stond van Jochem Aert Goossens en dat hij Withnij had horen zeggen, dat hij Berghem "soude ruïneren en bederven".[36])

6. Berghemse schepenen bang hun invloed te verliezen?

De waslijst van getuigenissen tegen Withnij bleef toenemen.

In een schrijven aan de Raad van Brabant, gedateerd 28 mei 1699, vulden de schepenen van Berghem de bezwaren tegen Withnij nog verder aan door op te merken: een bekleder van een openbaar ambt behoorde een goed zedelijk gedrag te tonen en moest met goede naam en faam bekend staan. Daarom werd Withnij als schelm en moordenaar voor het ambt van secretaris totaal ongeschikt geacht. Bovendien leefden nog vele vrienden van de in 1674 doodgeslagen Jan Aert Geerits. Het praatje ging, dat de schepenen Withnij de hand boven het hoofd hielden en daardoor dreigden zij in Berghem hun eigen gezag en aanzien te ondergraven. Voor deze kritiek waren zij zeer gevoelig, want bij toenemende verdenkingen tegen hun integriteit zou hun functioneren in het dorp ernstig nadeel ondervinden. Zij waren van mening dat Withnij het secretariaat alleen kon vervullen, indien bij een veroordeling in 1675 was vastgelegd, dat hij als secretaris zou mogen terugkeren. De schepenen voegden er nogmaals aan toe dat Withnij dagelijks probeerde Berghem te ruïneren.[37]) In dit schrijven werd opnieuw verzocht Withnij daadwerkelijk te ontslaan.
Op 25 juli 1699 verklaarden Louis Dupree en Gijsbert van den Broeck, dat de erfsecretaris op 4 februari 1699 tegen Gerrit Deenen en zijn vrouw had gezegd: "Ick weet wel dat Michiel Withnij niet en deugt ende hij heeft sijn leven niet gedeught en dat wist ick wel voor ick de secretarije van Berchem aen hem gaffe."[38])
Aan de officiële lijst van bezwarende getuigenissen, die voor de Raad van Brabant tegen de secretaris gebruikt zouden kunnen worden, werden voor de zoveelste maal nieuwe toegevoegd. Arien Peter Ermers te Berghem

verklaarde op 31 oktober 1699, dat Withnij verschillende keren bij hem was geweest met het verzoek om Louis Dupree "Van candt te helpen ende doodt te schieten."[39]) Jochem Aert Goossens getuigde op 5 maart 1700, dat hij ongeveer een jaar eerder, samen met Withnij over de heide tussen Heesch en Nistelrode liep. Withnij zei hem bij die gelegenheid over Dupree, dat wanneer die schelm of schurk gedood was, Berghem dan gezuiverd zou zijn. Hij had daarbij met zijn handen een gebaar gemaakt, alsof hij met een snaphaan schoot.[40])

7. Verdediging van Michiel Withnij

Voor 3 maart 1700 had Michiel Withnij advocaat Gerard van Breugel verzocht bij de Raad van Brabant aan te tonen, dat alle ingediende aantijgingen volslagen onterecht waren. In opdracht van Gerard van Breugel overhandigde procureur Johan Boon in september 1700 de Raad van Brabant een opsomming van 134 punten. Alle tegen Withnij ingebrachte 'getuigenissen' werden hiermee ontkracht.

Gerard van Breugel maakte duidelijk, dat voor niet gepleegde 'misdaden' welke voor de schepenbank te Heesch door verschillende getuigen waren uitgesproken, vanzelfsprekend geen getuigen konden worden gehoord.[41]) Daarom eiste Van Breugel schadeloosstelling van alle kosten van het proces voor de Raad van Brabant en het handhaven van Withnij als secretaris van Berghem en Nistelrode. De 'gefantaseerde beschuldigingen' die tegen Withnij werden ingebracht, waren immers het resultaat van de bedrieglijke influisteringen door Louis Dupree. Deze wilde in Berghem de functie van president-schepen nog langer blijven bekleden. Dupree had alle plaatselijke

De kerk van Nistelrode, op Kleinwijk, gezien vanuit het noorden

Vanaf 1648 was de kerk van Nistelrode in handen van de Nederduits gereformeerde gemeente Berghem-Nistelrode. In 1798 kwam de kerk weer in het bezit van de katholieken, die deze kerk tot 1841 bleven gebruiken.

De twee reizigers met hond zijn vermoedelijk afgebeeld op de 'Hans Joppenberg', gelegen op de hei tussen Berghem en Nistelrode.
N. Wicart (1748-1815). Tekenaar en aquarellist van landschappen en vergezichten.
Bron: Universiteit van Tilburg. Noordbrabantse Bibliotheek.

schepenen voor zijn plan weten te winnen, met name door te beweren, dat Withnij het dorp Berghem trachtte te 'ruïneren'. Withnij had overigens nooit iemand aangezet Louis Dupree te vermoorden.

Johan Boon schreef in zijn lange verdediging van Michiel Withnij, dat het hem zou benieuwen, welke concrete bewijzen er zouden komen om de beschuldigingen hard te maken. Al die zogenaamde afgelegde getuigenissen tegen Withnij waren slechts laaghartige verzinsels, om de secretaris in een kwaad daglicht te stellen.[42])

In de genoemde opsomming werd aangevoerd, dat Withnij in 1675 over de dood van Jan Aerts Geerits werd 'geëxamineerd' en dat door de schepenbank te 's-Hertogenbosch was geconstateerd, dat Michiel Whitnij geen misdaad ten laste kon worden gelegd. Daarom was het onmogelijk dat de oorzaak van de dood van Jan Aerts Geerits, na vijfentwintig jaar, opnieuw door de hoogschout van Brabant in behandeling werd genomen. Overigens had Withnij als secretaris, groenroede en procureur zijn goede naam en faam meer dan waar gemaakt. Als procureur had hij meegewerkt aan de veroordeling en terechtstelling van de in het Maasland beruchte Joachim Lambert van Beugen, een handlanger van Jan Aerts Geerits.[43]) Gerard van Breugel bracht nogmaals onder de aandacht dat Geerits niet was vermoord, maar dat zijn dood was veroorzaakt door een kwalijk hoofdletsel. Zijn moeder en broers hadden daar vrede mee gehad, omdat door het overlijden van Jan Aert Geerits andere narigheden waren voorkomen. De eerder afgelegde getuigenissen door de schepenen van Berghem op 2 augustus 1671 en 19 januari 1675 ten gunste van Withnij werden nog eens in herinnering gebracht.

Door Gerard van Breugel werden invloedrijke personen aangehaald welke Withnij's deskundig en betrouwbaar functioneren op verschillende ambtelijke posten moesten onderstrepen. Een van de eersten was de inmiddels overleden Jacob Sweerts de Landas, die Withnij in 1695 namens de Staten-Generaal de eed van trouw had afgenomen. Een nieuw bewijs dat Michiel Withnij nog steeds het 'vertrouwen genoot' van zowel de Staten-Generaal als de erfsecretaris van het Maasland Gijsbert Bonaerts bleek in november 1699 toen Withnij's benoeming met vier jaar werd verlengd.[44]) De weduwe van Jacob Sweerts de Landas, Elisabeth, gaf op 17 mei 1700 een door haar ondertekende schriftelijke verklaring ten gunste van Michiel Withnij af, waarin ze haar vertrouwen ten aanzien van Withnij kenbaar maakte.[45])

Opvallend is dat zowel erfsecretaris Gijsbert Bonaerts, predikant Johan Halleman, kosterschoolmeester Caspar Veugding en vorster Jacobus Ackermans, die eerst tegenover Withnij stonden, in de jaren 1698 en 1699 ieder afzonderlijk ten gunste van Withnij in een schriftelijke verklaring lieten vastleggen, dat zij zijn 'goed gedrag' bevestigden. Het is denkbaar, dat Withnij's gereformeerde 'broeders' bij dit kritieke proces voor de Raad van Brabant de secretaris niet in de steek wilden laten.[46])

Van groot belang voor Withnij moet het zijn geweest, dat op 15 maart 1699 vijfentwintig 'ingesetenen des dorps Berchem' voor de schepenbank van Berghem hun vertrouwen uitspraken in het goede financieel beheer van deposito's, die zij aan het dorp Berghem hadden uitgeleend en waarvoor Michiel Withnij verantwoordelijk was. Het opvallende hierbij was, dat geen van de ondertekenaars in 1698 vertegenwoordigd was in het Berghemse schepencollege. De genoemde personen waren: Claes Jansen Snoeck, Jan Thomas Timmerman, Willem Willems, Bernard Willems de Smidt, Sebert Janssen, Jan Jacob van der Lijnde, Aert Geerits, Dirck Jan Tonies, Jan Jakops Coolen, Joachim van den Heuvel, Frans Goossens Brandts, Willem Willems Snoecken, Jan Hoeffs, Jan Ceelen Timmerman, Jan van Oirschot, Gerrit Cornelissen, Jan Aerts Strick, Jan Ceelen de jonge, Rudolff Gerberts, Claes Sanders, Jan Claessen, Thomas Janssen, Roeloff Janssen, Wouter Aerts en Hendrick Janssen Boeijen.[47])

De genoemde personen behoorden niet tot de families die de dienst uitmaakten welke

personen in Berghem in het schepencollege zitting konden nemen. Als tegenhangers van de plaatselijke schepenen konden zij blijkbaar wel begrip opbrengen voor de netelige positie van hun secretaris. Michiel Withnij kon daarom vanuit die kring op steun rekenen, welke hem zeer welkom moet zijn geweest.
De getuigenissen die tegen Withnij waren afgelegd waren immers in grote meerderheid afkomstig van leden en verwanten van de schepenen en oud-schepenen uit Berghem en Nistelrode.

8. Het geduld van aanklagers op de proef gesteld

Alle aanklachten van de getuigen uit Berghem, Nistelrode en Heesch voor de Heesche schepenbank afgelegd en de opgestelde verdediging van Withnij door Gerard van Breugel en zijn procureur Johan Boon, leidden niet tot een spoedig eindoordeel.
Het voortdurende uitstel van een uitspraak door de Raad van Brabant was begrijpelijk, omdat de hele affaire zeer gevoelig lag.
Door een beslissing steeds uit te stellen, hoopte de Raad van Brabant om de gemoederen meer tot bedaren te brengen.
Vertraagde de Raad van Brabant een eventueel ontslag van de secretaris om andere problemen te voorkomen? Een overwinning van de aanklagers zou immers nadelige gevolgen kunnen hebben voor het functioneren van gereformeerde ambtenaren, niet alleen in Nistelrode en Berghem, maar in geheel Staats Brabant.
De Spaanse successieoorlog (1701-1713) vormde eveneens een remmende factor in de besluitvorming, omdat de Raad van Brabant in die periode andere zorgen kende. Secretaris Withnij kon zijn ambt ongestoord blijven vervullen en zijn ambtstermijn werd steeds weer met vier jaar verlengd. Gijsbert Bonaerts, die Withnij in 1703 "een slecht mens" had genoemd, bleef hem toch de hand boven het hoofd houden. Door Withnij niet tegen de haren in te strijken bleef hij in elk geval goede maatjes met de belangrijke relaties van secretaris Withnij in de wereld van de Bossche en Staats Brabantse bestuurderen. Door zich te verzetten tegen Michiel zou het erfsecretariaat van de familie Bonaerts in gevaar kunnen komen.
Zijn opgedane ervaringen in 's-Hertogenbosch hadden Withnij een scherp inzicht gegeven in het functioneren van de overheidsdienaren; hij wist blijkbaar haarfijn hoe ver hij kon gaan. Door zo lang met haar eindoordeel te wachten had de Raad van Brabant tevens de gelegenheid om toe te zien op het functioneren van Withnij. Mocht hij door zijn optreden nog andere moeilijkheden veroorzaken, dan had deze instantie altijd nog de gelegenheid Withnij in het ongelijk te stellen en daarmee zijn ontslag te realiseren. Maar de marges die de Raad van Brabant voor Withnij aanlegde waren erg ruim en de secretaris handelde na 1700 alsof er nagenoeg niets gebeurd was?

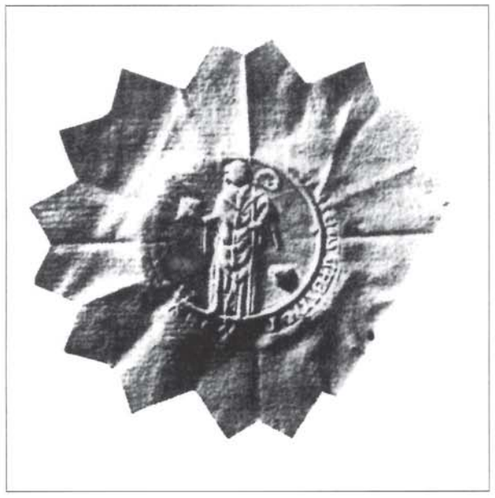

Schepenzegel van Berghem

Met daarop afgebeeld Sint Willibrordus, de patroon van Berghem.
Belangrijke stukken aangaande het bestuur van Berghem werden met een afdruk van dit zegel bekrachtigd.

9. Withnij in conflict met zijn geloofsgenoten

Dat Withnij een grote 'blunder' beging tegenover zijn gereformeerde geloofsgenoten was erg onhandig, want steun vanuit die hoek was onontbeerlijk nu zijn secretariaat onder grote druk stond. Tijdens de op 8 en 9 oktober 1708 gehouden classisvergadering te 's-Hertogenbosch diende predikant Johan Halleman van de gereformeerde gemeente Berghem en Nistelrode een attestatie in vanwege een gruwelijke godslastering die door Michiel Withnij was begaan.[48]) Volgens deze aanklacht had Withnij de volgende godslasterlijke woorden gesproken: "Ik schijte in de Bermhertigheijt Gods."[49]) De attestatie was behalve door Halleman ondertekend door de predikanten J. Buschman uit Ravenstein en J. van Haaften uit Oss. Withnij ontkende echter. De classisvergadering oordeelde deze ontkenning als onvoldoende om Withnij van deze gruwelijke godslastering te zuiveren. De aanklacht, opgesteld door Halleman, noemde naast de predikanten nog als getuigen: Gijsbert van den Broeck, Godefridus Pijfer, Jan Tijssen (schepen te Oss), Dirk Coetz (rector van de Latijnse school te Oss) en Jan Cornelissen (oud-president-schepen te Berghem). Op 25 juli verzocht de classis van 's-Hertogenbosch de Raad van Brabant de zaak te laten behandelen. De classis zelf was niet gemachtigd om over deze daad een veroordeling uit te spreken. In de attestatie die door Halleman was opgesteld en door de classis naar de Raad van Brabant was verstuurd werd voorgesteld alle getuigen te ondervragen.
De Raad van Brabant ging niet in op het verzoek en liet de zaak over aan de hoogschout van 's-Hertogenbosch en de Meierij. Zij wilde de zaak mogelijk sussen om het voor Michiel Withnij niet nog moeilijker maken. De stadhouder van de hoogschout, Everardus Tulleken, kreeg de zaak toegespeeld.
Op de classisvergadering van 6 en 7 augustus 1709 werd medegedeeld, dat Withnij te Oijen een avondmaalsviering had bijgewoond. De predikanten Halleman en Buschman namen tegen Withnij een kerkelijk disciplinaire maatregel waardoor ze hem verboden een avondmaalsviering bij te wonen, totdat Tulleken de zaak had afgehandeld. Een bezoek van een deputatie van de classis aan de substituut-hoogschout op 6 augustus 1709 leverde geen resultaat op, omdat Tulleken buiten de stad zou zijn. Deze voelde zich met deze netelige kwestie opgezadeld en mede daardoor kostte het veel tijd, voordat hij in deze affaire iets ondernam. Op de classisvergadering van 13 en 14 oktober 1711 liet Tulleken voor het eerst weten, dat de kwestie niet kon worden omgezet van een burgerlijke naar een strafrechtelijke procedure. Dit laatste was de wens van de classis; zij hoopte zelf dat langs deze weg de verdachte een gepaste straf werd opgelegd.
Ongeduldig informeerde de classis bij Tulleken tijdens een volgende vergadering, hoe de zaak er in feite voorstond. Wanneer er in de affaire geen schot zou komen, dreigde de classis de

'Raetkamer' in de kerktoren

Op de eerste verdieping van de huidige kerktoren bevond zich de 'Raetkamer' van de secretaris en de schepenen. Hier werd tevens de dorpskomme bewaard. Deze ruimte werd door een stevige deur afgesloten. Links en rechts van de deuropening is nu nog altijd een gedeelte van het hang- en sluitwerk te zien.
Foto: LJP Akkermans, 2000.

kwestie opnieuw aan de Raad van Brabant voor te leggen. In april 1712 kwam er eindelijk meer beweging in de zaak. Met medeweten van Tulleken verscheen Withnij op 2 en 3 augustus voor een deputatie van de classisvergadering en getuigde dat hij de gewraakte godslasterlijke woorden niet had uitgesproken. Mocht dit wel zijn gebeurd, zoals getuigen beweerden, dan was dat onbedacht geschied. Als dat zo was, dan sprak de secretaris daarover zijn diep leedwezen uit. Withnij verzocht tevens ontslag uit zijn suspensie en om toelating tot het avondmaal. Na veel overleg werd dit verzoek ingewilligd. De vergadering eiste van de secretaris zich in het vervolg voorzichtiger uit te drukken en *zich te wachten voor dronkenschap*. Verder werd hij aangespoord tot een deugdzaam leven, zodat iedereen zich kon overtuigen van zijn oprechtheid.[50])

10. Ongeduld van het corpus van Berghem

Michiel Withnij opnieuw afgeschilderd als een booswicht.

Geïrriteerd door het lange uitblijven van de uitspraak en om uiting te geven van hun opgekropte woede door het voortdurend arrogante optreden van Withnij, richtten de leden van het corpus van Berghem zich op 25 februari 1714, middels een uitgebreide brief van secretaris Hendrik van Breugel uit Oss, tot de Raad van Brabant. Van Breugel stelde dit schrijven op als collecteur van de belastingen in Berghem. Hij en borgemeester Gijsbert van den Broeck werden door Withnij beschuldigd onder één hoedje te hebben gespeeld; zij zouden de verantwoording van het belastingjaar 1712/'13 onjuist en in hun eigen voordeel hebben ingevuld.

Weer werd een aantal klachten over de werkwijze van Withnij kenbaar gemaakt. De secretaris werd verweten dat hij de dorpsadministratie thuis in zijn comptoir had opgeslagen. Niemand had de moed de stukken bij Withnij thuis te gaan controleren. Overigens was het in de dorpen van de Meierij de gewoonte, dat alle afgewerkte officiële stukken in de dorpskomme werden opgeborgen. Behalve de secretaris waren ook de kwartierschout en de president-schepen in het bezit van een sleutel van de dorpskomme. Withnij maakte het de schepenen onmogelijk de stukken te controleren en vooral het nazien van de borgemeestersrekeningen, waarvan steeds een duplicaat achterbleef, achtten zij van groot belang. De schepenen beschuldigden de secretaris ervan dat hij over het belastingjaar 1712-1713 een kostenpost van driehonderd gulden opvoerde, vanwege zijn controle op het beleid van Gijsbert van den Broeck en Hendrik van Breugel. Beide laatsten en de schepenen eisten een specificatie van het bedrag. De schepenen merkten in dit schrijven op, dat indien er met de belastingopgaven gesjoemeld werd, het de taak van de Raad van State was om hiernaar snel een onderzoek in te stellen. In de ogen van het corpus gingen Gijsbert van den Broeck en Hendrik van Breugel vrijuit en speelde Withnij een vuil spelletje. Withnij verdedigde zich door aan te voeren dat hij extra veel tijd had moeten besteden aan het op orde brengen van de borgemeestersrekening. Withnij had van officiële zijde blijkbaar nog steeds weinig of niets te vrezen, omdat onder de dekmantel van de religie en de Politieke Reformatie van 1660 en zijn goede relaties binnen de wereld van de toenmalige benoemde ambtenaren veel mogelijk was.

Maar uit respect voor de gereformeerde leer zou men toch mogen verwachten, dat Withnij zijn ambtseed nakwam. Dit was hem blijkbaar volkomen vreemd en daarom werd hij een huichelaar en godslasteraar genoemd. In de brief werd er verder op gewezen, dat de secretaris nog maar moest afwachten hoe de Raad van Brabant over hem zou oordelen. Verder werd hij nog beschuldigd van een kwaadaardige inborst en boze driften. De leden van het Berghemse corpus waren daarvan des te meer overtuigd, omdat de secretaris enkele jaren geleden een snede over zijn gezicht had opgelopen. Het lidteken dat hij er aan had overgehouden beschouwden zij als een bewijs van zijn laag karakter "en dat hij de alderpassieuste en driftigste mens ter weerelt is".[51])

Het ware beter geweest, dat hij in 's-Hertogenbosch was gebleven, maar het had er alle schijn van dat hij zijn werk "dat hij in vuyligheit was begonnen, in vuyligheit wilde voortzetten".[52]) Het corpus eiste tot slot dat de onjuiste kostenpost zou worden geëlimineerd. Zij beëindigden het schrijven met het verzoek, om Withnij opdracht te geven alle stukken na behandeling in de dorpskomme te deponeren.

11. Eindelijk een uitspraak

De Raad van Brabant, die gevestigd was in 's-Gravenhage, kon met de klachten tegen Withnij weinig beginnen en zij kwam tot de conclusie dat er inhoudelijk geen bewijs was geleverd voor misstappen van de secretaris. De verdediging door Gerard van Breugel woog zwaarder dan de door kwartierschout Jacob van der Hoeve en zijn stadhouder verzamelde getuigenissen.

Onder het voorzitterschap van Maurits Le Leu de Wilhem, Heere van Waelwijck, kwam de Raad van Brabant op 15 januari 1715 met de uitspraak, waarnaar reeds zovele jaren was uitgezien. Het verzoek van president-schepen Louis Dupree en de schepenen van Berghem van 13 januari 1698 aan de Raad van Brabant om Michiel Withnij uit zijn ambt te zetten, werd hierbij niet ingewilligd. Ofschoon er sinds het begin van het proces zeventien jaren waren verlopen, moet deze beslissing vooral bij de schepenen van Berghem een diepe teleurstelling hebben veroorzaakt. De zittende schepenen werden verplicht tevens de kosten van het langdurige proces te betalen; zij mochten die echter verhalen op de financiën van het dorpsbestuur.[53])

Hadden de schepenen van Berghem en degenen die hen steunden al die jaren tevergeefs gestreden? Kon in hun ogen een schelm als Michiel Withnij ondanks alle klachten tegen hem ingebracht, zijn ambt ongestoord verder bekleden? In elk geval werd het voor hen duidelijk, dat deze secretaris binnen het dorpsbestuur een bijna onaantastbare positie innam. De Raad van Brabant toonde met dit vonnis aan, dat ze in hun ogen een secretaris die zijn werk verrichtte in de geest van de overheid, die sterk onder druk stond van de gereformeerde (protestantse) kerk niet kon ontslaan.

De schepenen die in 1698 bij de Raad van Brabant hun bezwaren tegen Withnij hadden ingediend, waren in de loop der jaren vanwege het verlopen van hun zittingstermijn, allen vervangen door meestal verwante dorpsgenoten. Twee van de zittende schepenen in 1698 waren voor 1715, het jaar van de uitspraak, reeds overleden. Louis Dupree verwisselde in 1722 het tijdelijke met het eeuwige.[54])

Berchem in Maesland

De kerk te Berghem gezien vanuit het noorden. In 1721 werd de toren voorzien van een spits.

Tekening: H. Spilman (1721-1784).
Uit: H. Spilman, A.F.O. Sasse van Ysselt. Afbeeldingen van kerken, kasteelen en andere gebouwen in Oostelijk Noordbrabant, 1921 1e stuk, no. 3.

12. Nasleep van Withnij's handelwijze

Withnij's opvolgers.

Michiel Withnij overleed in 1719. Zijn vrouw Cornelia Barten werd erfgename. Een dochter, het enige kind uit zijn eerste huwelijk met Anneke van Daverveld, was eerder gestorven. Na het overlijden van Withnij vonden er enkele rechtszaken plaats die een direct gevolg waren van zijn handelwijze als secretaris. Gijsbert van den Broeck te Berghem had Withnij in 1715 aangeklaagd vanwege het berekenen van te veel schrijfloon bij een boedelscheiding. Op 11 december 1722 deed de schepenbank in Den Bosch uitspraak. Withnij's erfgename werd daarbij met terugwerkende kracht in het gelijk gesteld. Van den Broeck werd veroordeeld tot het betalen van vijfentwintig gulden aan Cornelia Barten, verder moest hij een stuk hooiland teruggeven, "groot zes hont en gelegen op het Weltes Kempke".[55])

Een proces over geld waar secretaris Withnij recht op meende te hebben en dat door de Berghemse schepenen werd bestreden, diende in 1711 voor de Bossche schepenbank. De uitspraak hierover luidde, dat Withnij 620 gulden zou ontvangen. De schepenen betaalden in 1711 120 gulden en daarna elk jaar de rente over het nog uitstaande bedrag van 500 gulden. Cornelia Wilhelmina Dirck van 't Hoff werd na het overlijden van Cornelia Barten in 1729, haar erfgename. De Berghemse schepenen waren van mening, dat zij na 1729 niet meer de verplichting hadden aan Cornelia Wilhelmina Dirck van 't Hoff nog rente te betalen. Deze eiste echter dat de rentebetaling werd voortgezet. Berghem liet deze zaak over aan de Raad van Brabant. Deze arbitrale raad deed op 3 oktober 1744 uitspraak. Het vonnis viel gunstig uit voor Cornelia Wilhelmina Dirck van 't Hoff: totaal moest zij nog het toen niet geringe bedrag van 800 gulden en 12 stuivers ontvangen.[56]) Voor dit bedrag kon men bijvoorbeeld tien gezonde werkpaarden kopen.

Nadat de president-schepen van Berghem, Dirck Willem van 't Hoff, in 1720 als substituut-secretaris was opgetreden, werd in 1721 Johan van Laar tot secretaris van Berghem, Nistelrode en Heesch benoemd. Evenals Michiel Withnij woonde ook deze secretaris in Berghem. Van Laar kreeg al vrij spoedig te maken met beledigingen en dreigementen. In de nacht van 25 op 26 oktober 1721 werden aan zijn huis in Berghem vernielingen aangericht. Bij afwezigheid van de officier werd op 28 oktober door drie schepenen, Lindert Jacop Alaerts, Cornelis Jacobs en Hendrik Tonisse de schade opgenomen. Twee ruiten waren stukgeschoten en de muren beklad. Er stond geschreven: "Sij moeten mij hebben... en laaten mij leven. Die mij benijden en niet en geven, anno 1650". Vermoedelijk was dit bedoeld als een protest tegen de werkwijze van gereformeerde ambtenaren, die door de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden na 1650 (lees: 1648) waren aangesteld.[57]) Op een plank stond nog te lezen: "Secretaris maakt het wel met de gemeijnt in kort, of wij sullen u doodt schieten en den scheepens" en "Voor saat malkander wel in kort secretaris."[58]) Drie verklaringen werden er afgelegd. Helena de Boy, een nicht van de secretaris die bij hem inwoonde, had het schieten en glasgerinkel gehoord. Maria Jan Herculens, de meid, had overal doorheen geslapen(?). Jan Ackerman, een knecht, dacht dat het 'donderde' en sliep verder. Durfden de meid en de knecht uit vrees, voor andere dreigementen niet te getuigen omtrent hetgeen was voorgevallen?[59])

De secretaris en de schepenen werden met de dood bedreigd, indien zij het met Berghem niet goed voor hadden. Opvallend was dat eveneens de schepenen werd aangeraden de belangen van het dorp te behartigen. Wilde(n) de dader(s), met de gepleegde vernielingen en geschreven teksten de nieuwe secretaris waarschuwen tegen ongewenst optreden? Tegelijk werd aan de schepenen duidelijk gemaakt, dat de tijd van Michiel Withnij definitief voorbij was en ook zij voortaan de belangen van hun dorp behoorden te behartigen. (Dat Withnij en de schepenen lange tijd tegenstanders van elkaar waren geweest werd hier over het hoofd gezien).

Bijna zeker waren de waarschuwende opschriften en de nachtelijke onruststokers afkomstig uit de groep van dorpsgenoten en leden van het meer volkse Sint Antoniusgilde, die geen of weinig invloed hadden op de samenstelling van de schepenbank en geen waardering konden opbrengen voor het 'regiem' van secretaris Michiel Withnij en de schepenen. Zonodig konden de leden van het genoemde gilde hun dreigementen met hun snaphanen ten uitvoer brengen.[60])

Secretaris Van Laar bleef tot 1734 in functie en werd in dat jaar opgevolgd door Lambertus van Nieuwenhuijsen. Deze was van 1734 tot 1767 secretaris van Berghem, Nistelrode en Heesch. Van 1767 tot 1784 vervulde Jurriaan Gustaaf Lindenbergh in Berghem en Heesch het secretarisambt, daarna Jacob Hendrik van Breugel van Bronckhorst.[61]) In 1767 kreeg Nistelrode een eigen secretaris in de persoon van Willem-Leendert Boex van Dinther, in 1776 werd hij opgevolgd door Christiaan Bijnen.[62])

Grote problemen tussen schepenen en de dienstdoende secretaris deden zich in Berghem en Nistelrode na het overlijden van Michiel Withnij niet meer voor.

13. Conclusie

De Politieke Reformatie, die na 1660 werd doorgevoerd, had tot gevolg dat er in Berghem en Nistelrode een gereformeerde secretaris werd benoemd. Het optreden van secretaris Michiel Withnij werd beslist niet als aangenaam ervaren. De schepenen van deze dorpen trachtten hun invloed en plaatselijke macht zoveel mogelijk in eigen hand te houden, maar deze werden door de komst van de ijverige en vaak ook lastige, arrogante en eigengereide handelwijze van Michiel Withnij teruggedrongen. Withnij joeg door zijn optreden de schepenen en hun aanhang tegen zich in het harnas. Door zijn goed inzicht in het functioneren van de Bossche schepenbank en

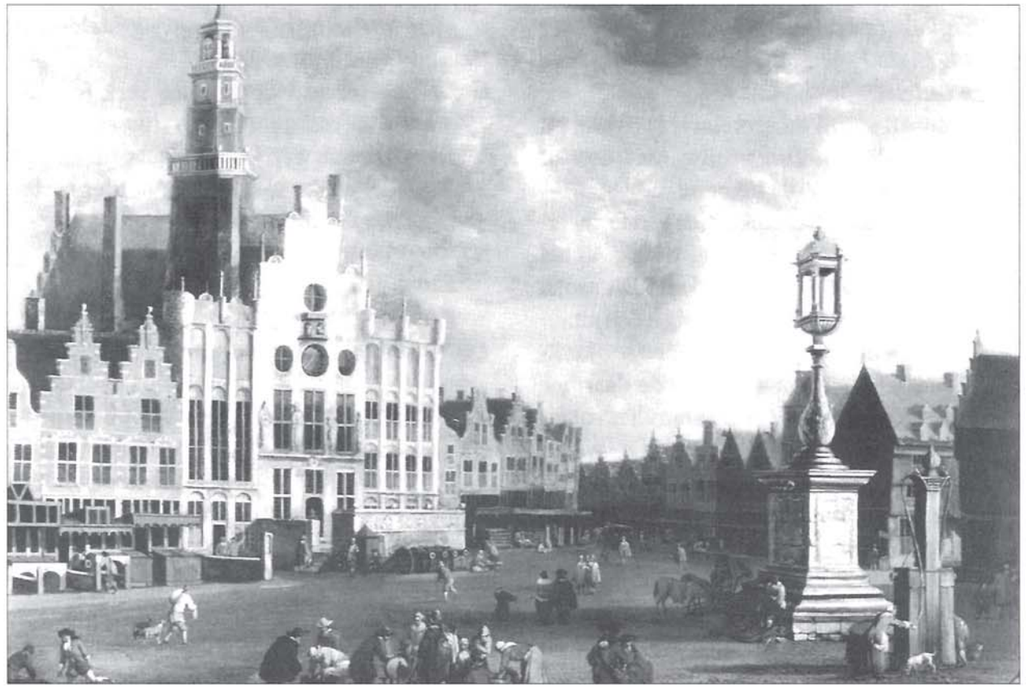

De rechtsmacht over 's-Hertogenbosch en de Meierij

In het laatmiddeleeuwse Bossche stadhuis zetelde in de 17e en 18e eeuw de rechtsmacht over de stad en de Meierij van 's-Hertogenbosch. De Bossche schepenbank en een vertegenwoordiging van de Raad van Brabant.
Michiel Withnij had in die kringen goede relaties onderhouden en daarom wist hij vrij nauwkeurig hoe ver hij als secretaris van Berghem en Nistelrode kon gaan.
Reproductie foto: Uit archief schrijver L. van den Heuvel.

het vertrouwen dat hij had opgebouwd bij de Raad van Brabant, wist hij aan het dreigement om als secretaris te worden afgezet, te ontkomen. De overwinnaars waren de Staten-Generaal en in hun verlengde eveneens de Raad van Brabant. Alle verzet tegen de Politieke Reformatie leek gebroken.
De opvolgend secretaris Johan van Laar kreeg in het begin van zijn ambtsperiode nog te maken met de wantrouwende houding van de inwoners van Berghem. Maar de Politieke Reformatie riep daarna in Berghem en Nistelrode geen weerstand meer op.
In de praktijk van alledag hadden de katholieke inwoners van beide dorpen geleerd, dat zij zich moesten schikken naar de wens van de gereformeerde overheid en haar dienaren. In de dagelijkse praktijk was samenwerking noodzakelijk.
Tot aan de Franse inval in het najaar van 1794 konden de geformeerde ambtenaren hun functie normaal blijven uitoefenen. De Franse overheersers brachten de leuzen: "Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap" met zich mee. Deze nieuwe idealen kondigden voor ons land een geheel nieuw tijdperk aan. Er kwam een einde aan de macht van de Hoogmogende Heren der Staten Generaal en hun gereformeerde ambtenaren, die vanuit Den Haag werden aangesteld.

Drs. L.P. van den Heuvel

In Berghem (en Nistelrode) kon men de bevolking in de 17e en 18e eeuw in de volgende lagen indelen:

a) Bovenaan stond de secretaris (Withnij en zijn opvolgers), zijn vrouw met een of meer gereformeerde bedienden.
b) Daarna volgden de predikant, de gereformeerde schoolmeester en nog een klein aantal leden van de gereformeerde kerk. Dit aantal kwam nooit ver boven de twintig leden uit.
c) De schepenen en oud-schepenen, de kerkmeesters en borgemeesters en de daarmee verbonden beter gesitueerde families vormden een derde groep. Hieronder waren zelfstandige boeren, enkele herbergiers, de molenaar, de olieslager en een handvol bierbrouwers.
d) Een vierde groep werd gevormd door de kleinere keuterboeren, ambachtslieden zoals de smid, timmerman, schoenmaker en blauwververs. Verder de verkopers in grutterswaren, venters die met hun spullen aan de deur kwamen, handelaars in kleinvee en anderen die met moeite hun hoofd boven het water konden houden.
e) Een vijfde groep bestond uit mensen met alleen een lapje grond en enig kleinvee. Tot slot de dagloners en de knechten en meiden die bij de meer welgestelden in loondienst waren.
f) De pastoor van de roomse kerk (en zijn eventuele assistent) nam tussen al die groeperingen een eigen plaats in. In zijn dagelijks werk moest hij als herder met al zijn schapen door een deur kunnen.

Lijst van moeilijke woorden:

attestatie	- getuigenis
borgemeesters	- belastingophalers
Bossche schepenbank	- rechtbank voor zwaardere zaken voor Staats Brabant te Den Bosch
chirurgijn	- dorpsdokter
corpus	- college van schepenen, oud-schepenen, armenmeesters, kerkmeesters en borgemeesters
dorpskomme	- een kist die werd bewaard in de kerktoren met daarin een aantal belangrijke stukken en reglementen voor het dorpsbestuur
erfsecretaris	- deze ambtenaar beschikte over het secretariaat van meerdere dorpen in het Maasland. Hij mocht echter alleen een gereformeerde ambtenaar benoemen. De benoemde secretaris betaalde hem daarvoor jaarlijks een vastgesteld bedrag.
gereformeerde kerk	- protestantse kerk
groenroede	- afgeleid van de groene roede, die de benoemde ambtenaar bij zijn installatie in de hand kreeg. Deze groene roede vormde een uitdrukking van de betekenis van hun taak, die zowel justitieel als politioneel was. Zij waren gerechtsdeurwaarders, bezorgden vonnissen van de schepenbank bij de veroordeelden en zorgden voor de uitvoering. Tijdens zittingen van de schepenbank handhaafden zij de orde.
kamerbewaarder	- het opslaan en bewaren van ambtelijke stukken
kwartier	- deel van de Meierij
Meierij van 's-Hertogenbosch	- oostelijk Staats Brabant. Dit was ingedeeld in vier kwartieren: Oisterwijk, het Maasland met Oss als hoofdplaats, de Kempen en Peelland.
paaps	- rooms katholiek
politieke reformatie	- alleen gereformeerde ambtenaren benoemen
president-schepen	- de voorzitter van het college van schepenen
privilege	- voorrecht
Raad van Brabant	- hoogste rechtsinstantie voor Staats Brabant zetelend te 's-Gravenhage. Op het Bossche stadhuis was vaak haar vertegenwoordiging aanwezig.
recognitiegeld	- een bedrag dat elk jaar betaald wordt aan de erfpachter
schepenbank	- plaatselijke rechtbank, bestaande uit twee of meer schepenen met als voorzitter de schout uit Oss of zijn plaatsvervanger
schepencollege	- 'gemeenteraad' van zeven leden
snaphaan	- vuursteenslotgeweer
stadhouder	- plaatsvervangend ambtenaar
stokhouder	- veilingmeester
ruïneren	- totaal verarmen
suspensie	- een verbod opleggen; schorsing
Staats Brabant	- ongeveer gelijk aan de huidige provincie Noord Brabant
vuyligheit	- een zeventiende eeuwse uitdrukking voor corruptie

Noten:

1. C. Cau, *Groot placaet-boeck, vervattende de placaten, ordonnantien ende edicten van de doorluchtige Hoogh. Mog. Heeren Staten Generaal der Verenigde Nederlanden, 10 delen, 's-Gravenhage 1658-1795,* deel I, p. 193 en 261, deel II, p. 1483-1484, 2407-2409, deel III, p. 489-490.
2. Ibidem, deel II, p. 2605-2616.
3. F. Hoppenbrouwers, 'Politieke Reformatie in de Kwartieren Maasland en Oisterwijk van de Meierij van 's-Hertogenbosch

1677-1795'. In: *Brabants Heem 43 1991,* p. 8-19, aldaar p. 9-10.

4. H. van Velthoven, *Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch. Bijdragen tot de sociaal-geografische kennis van dit gebied, 2 delen,* Amsterdam 1935-1938, deel I, p. 81-83.
5. E. Bosman, J. Coopmans en B. Jacobs: 'De Staatse Raad van Brabant en de Landen van Overmaze in tweede termijn'. In: *Rechtshistorische Reeks 4.* Gorcum, Assen/Maastricht, 1989 pag. 10.
6. Becht e.a., *Nistelrode,* p. 29-30.
7. Hoppenbrouwers, 'Politieke Reformatie', p. 17.
8. Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) te 's-Hertogenbosch, Raad van Brabant (RVB), inv. nr 04709.
9. L.P. van den Heuvel en L.J.P. Akkermans: *Berghem en Nistelrode 1648-1795. Protestant en Katholiek in het Maasland,* Heesch 1998, pag. 84-93.
10. Gemeentelijk Archief 's-Hertogenbosch (GAH), inv. nr. 2671, f3.
11. GAH, Schepenbank, inv. nr. 121-09.
12. BHIC, RVB, inv. nr. 477.2846.
13. Ibidem.
14. Ibidem, inv. nr. 788.2848.
15. BHIC 's-Hertogenbosch, Oud Archief Berghem (OAB), inv. nr. 50.
16. BHIC, OAB, inv. nr. 51.
17. GAH, inv. nr. A-56, (Schepenresoluties 1675-1676).
18. Ibidem.
19. B. Jacobs, *Justitie en Politie in 's-Hertogenbosch voor 1629.* Assen/Maastricht 1986, pag. 78 en 79. BHIC, RVB, inv. nr. 788.2848. BHIC, OAB, inv. nr. 18, p. 91.
20. BHIC, OAB, inv. nr. 18, p. 86 en 87
21. BHIC, OAB, inv. nr. 12a.
22. Ibidem.
23. Ibidem.
24. M. van Asseldonk: *De Meierij van 's-Hertogenbosch. De evolutie van plaatselijk bestuur, bestuurlijke indeling en dorpsgrenzen circa 1200-1832.* Oosterhout 2002, blz. 456.
25. BHIC, Oud Archief Heesch (OAH), inv. nr. 56, p. 34.
26. Ibidem.
27. Ibidem, p. 43.
28. Ibidem, p. 44.
29. BHIC, OAB, inv. nr. 12a.
30. BHIC, OAH, inv. nr. 56, p. 44.
31. Ibidem, p. 37.
32. Ibidem.
33. Ibidem.
34. Ibidem.
35. Ibidem, p. 61.
36. Ibidem.
37. BHIC, OAB, inv. nr.24.
38. Ibidem.
39. BHIC, OAH, inv. nr. 56, p. 70.
40. Ibidem, p. 71.
41. Ibidem, p. 80.
42. BHIC, RVB, inv. nr. 788.2848.
43. BHIC, RVB, inv. nr. 788.2846.
44. Ibidem.
45. Ibidem.
46. Ibidem.
47. BHIC, OAB, inv. nrs. 15 tot en met 22.
48. BHIC, Archief Classis 's-Hertogenbosch (ACH), Acta, inv. nr. 3, 1687-1720.
49. BHIC, ACH, Kerkvisitatie, inv. nr. 37, Berghem-Nistelrode in het jaar 1708.
50. Ibidem, 1709, 1711 en 1712.
51. BHIC, Gerechtelijk Archief Oss, inv. nr. 86, p. 344-351.
52. Ibidem.
53. BHIC, Raad van Brabant (RVB), inv. nr. 820, stuk 4356.
54. BHIC, OAB, inv. nr. 51, p. 114.
55. Ibidem, inv. nr. 51, p. 115.
56. BHIC, RVB, inv. nr. 788, Civiele processen nr. 3548.
57. BHIC, OAB, inv. nr. 51, p. 86.
58. Ibidem.
59. Ibidem, p. 88.
60. G. Laurenssen: 'Ook Berghem was lang een koning rijk'. In: *'t Vagevenster nr. 19, oktober 2002,* pag. 665-712, hier pag. 672.
61. H. Buijks, *800 jaar Heesch... vanuit het raadhuis bezien,* Heesch 1991, p. 9.
62. Becht e.a., *Nistelrode,* p. 30.